

KUR'ÂN METNİNİN DİL ÖZELLİKLERİ

A. Cüneyt EREN (*)

Öz

Yazılı bir metin incelenirken hem yapı özellikleri hem de o yapıyı oluşturan ve tanım olarak 'üslûb' denilen malzemelerin anlatım özellikleri birlikte değerlendirilmelidir. Kur'ân, dil ve o dilin kullanım üslûbu ile bütün mu'ciz bir kelimedir. Bu çalışmamızda Kur'ân metninin dil yönü ele alınmıştır.

Kur'ân, Allah kelâmı olup Arapça nazil olmuştur. Son derece sade ve bir o kadar da anlaşılır bir yapıdadır. Şifahi yapısı ile genel olarak konuşma dilini kullanır. Mevcut edebî türlerden farklı olan Kur'ân metni üzerinde nazil olduğu dönemin dil ve soysa kültürel özelliklerini barındırır. Bu itibarla dili dünyevidir. Kur'ân dili mu'ciz olup harflerin, sükûn, hareke, med ve kasırlarıyla oluşan fonetik yapısıyla okuyan veya dinleyene ahenkli bir tesir verir. Kur'ân dilinin öne çıkan bir diğer özelliği de İslam dininin öğretileri ve davet ettiği değerleri için ayrı birer termonoloji geliştirmiş olmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Dil, îcâz, i'câz, hakikat, mecâz, fonetik

Language Features of the Quranic Text

Abstract

A written text both of the structural features and style features should be considered together. Quran of structural features and style features are a miracle. In this study, the linguistic aspects of the text of the Qur'an is discussed.

The Quran is word of God, and has been revealed in Arabic. It is extremely simple and yet so has an understandable structure. With the structure of verbal language the Qur'an uses general conversation method. The Qur'anic text has features of cultural characteristics of the community and the language which was revealed in. In this regard the Qur'an uses a worldly language. When examining a written text the structure, definition of style, use of materials, and narration specifications should be evaluated together. The Quran with its style and use of language is a whole miraculous word.

Keywords: Language, miraculous, truth, metaphor, phonetic

*) Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

I. Giriş

Dil, düşünce ve meramı ifade ederken kullanılan ses işaretlerinin bütünüdür.¹ İnsanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıta, kendisine mahsus kanunları olan ve ancak bu kanunlar çerçevesinde gelişen canlı bir varlık, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli anlaşmalar sistemi, seslerden örülmüş içtimai bir müessesedir. İnsanlar duygularını düşüncelerini birbirlerine nakletmek meramlarını birbirlerine anlatmak için, dil denilen vasıtaya başvururlar.²

Dilin en önemli misyonu iletişim aracı olmasıdır. Allah (c.c), iletişimin en zengin argümanlarıyla sağlayan dil olması hasebiyle Arapça'yı Kitabının dili olarak seçmiştir. Bu dilin en belirgin özelliği de 'muktezay-ı hâli' gözetip ona göre söz îrad etmek şeklinde özetlenebilir. Klasik dil bilimcilerinin terim olarak 'belâgat' diye tanımladıkları bu tabir, Kur'ân dilinin anahtar kelimesi olup ele aldığımız diğer hususiyetler bu kelimenin ayrı ayrı açılımı mesabesinde olsa gerektir.

Metin, bir eseri oluşturan yapı özelliklerin bütünüdür. Yazılı bir metin incelenirken hem yapı özellikleri hem de o yapıyı oluşturan ve tanım olarak 'üslûb' denilen malzemelerin kullanım/anlatım özellikleri birlikte değerlendirilmelidir. Kur'ân, dil ve o dilin kullanım üslûbu ile bütün mu'ciz bir kelimadır. Zira Kur'ân; lâfız, lâfızla tamamlanan mânâ ve her ikisini bir arada toplayan nazım olmak üzere üç unsuru ihtivâ eder.

Çalışmamızın bu bölümünde Kur'ân metninin dil yönü ele alınacaktır. Üslûb özellikleri de bir diğer çalışmamızda incelenecektir.

II. Kur'ân Metninin Dil Özellikleri

Kur'ân metninin dil özelliklerini şu şekilde özetlememiz mümkündür:

1- Kur'ân Dilinin Mahiyeti

Kur'ân, Hz. Peygamber (s.a.s)'e vahiy yoluyla indirilmiş, tevatürle nakledilen, okunmasıyla ibadet olunan, mushaflarda yazılı olan ve Fatiha suresi ile başlayıp Nâs suresi ile son bulan muciz bir Allah kelâmıdır.³

Kelâm vasfı aslında cins olup Allah'ın ve bütün ins, cin ve melâikenin kelâmalarını içine alır. Burada kastolunan elbette Cenab-ı Hakk'ın kelâmıdır. Ayrıca bu kelâm; Allah'ın bütün kelâmı olmayıp, sadece Hz. Peygamber (s.a.s)'e indirilmiş, adına Kur'ân denilen cüz'i bir kelâmıdır. Çünkü Allah'ın kelâmı kendisinin sıfatı olduğundan, kendi başına kâim olup, yaratılmış değildir, başı ve sonu yoktur,

1) İbn Cinnî Ebu'l-Fadl Osman, *el-Hasâis*, Mısır, 1952, I, 33; Cemalüddin b. Muhammed İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, Beyrut 1990, XV, 251 vd.

2) Ergin Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul, 1962, s. 3.

3) Kara Necatî, *Kur'ân Sünnet Bütünlüğü*, Erzurum, 1995, s. 14; Eren Cüneyt, Erbaş Muammer, *Kur'ân İlimleri ve Tefsir İstihlaları*, Ebru Yayınları, İzmir, 2012, s. 150.

sınırlanamaz ve bitmez. Allahu Teâla bu mevzu ile alâkalı şöyle buyurmaktadır: “ *De* قل لو كان البحر مدادا لكلمات ربي لنفد البحر قبل أن تنفذ كلمات ربي ولو جئنا بمثله مددا *ki*; “*Rabbimin sözlerini -kelâmlarını- yazmak için en büyük okyanus mürekkep olsaydı, hatta onun bir mislini de takviye gönderseydik, bu deniz tükenir, Rabbinin sözleri yine bitmezdi.*”⁴

Allah dışında her şeyin yaratılmış olduğu, bu yönüyle Kur’ân-ı Kerîm’in de Allah’ın sun’u olması hasebiyle yaratılmış olduğu iddiası ile Kur’ân’ın da yaratılmış olması gerektiği şeklinde bir görüş vardır. ‘İslam tarihinde ikinci asrın sonlarında ve üçüncü asrın başlarında *Halku’l-Kur’ân* terimi ile şöhret bulmuş ve bu şekilde tanına gelmiştir. Ehl-i sünnet ile Mutezile arasında görüş ayrılıklarına yol açan bu mesele, Halife Me’mun döneminde (h.198-218) resmî bir görüş haline gelerek, siyasi bağlamda birçok fitneye sebebiyet vermiş ve Ahmed b. Hanbel (v. 241/855) gibi bu görüşü kabul etmeyen çok sayıda sünnî âlim eziyet görmüştür. Ehl-i Sünnet’e göre; Kur’ân cevher itibariyle Allah’ın kendi kelamı olması hasebiyle yaratılmış olamaz. Fakat ıstılah olarak, ‘*H. Osman zamanında, üzerinde ittifak edilen şekliyle, ayetleri ve sûreleri tertip edilmiş tarzda Kur’ân metnini ihtiva eden evrak*’ manasına kullanılan mushaf ise, yaratılmıştır.⁵

2- Kur’ân Dilinin Arapça Olması

Arapça Kur’ân’ın aslî unsurlarından biridir. Arapça tam anlamıyla kuralları olan gramatik bir dildir. Kelime türetme açısından oldukça zengin bir yapıya sahiptir. Öyle zengin bir dildir ki; Allah ile kul arasında irtibatı sağlayabilecek kapasitede ifade gücüne sahiptir. Bundan dolayı Cenab-ı Hakk Kur’ân’ın Arapça indirilmesi hakkında *“Düşünesiniz diye onu Arapça bir Kur’ân olarak indirdik”*⁶ demektedir. Yusuf suresi dışında, Ra’d 37, Nahl 103, Tâhâ 113, Şuarâ 195, Zümer 28, Fussilet 3, 44, Şûra 7, Zuhruf 3, Ahkaf 12 surelerinde de açıkça belirtilir. Yani bir bakıma Arapça, düşünme örgüsünü sağlayabilecek ifade zenginliğinin kaynağı olma özelliğiyle insanlığın son kutsal kitabının dili seçilmiştir.

Kur’an tüm insanlara hitap ettiği halde, neden Arapça olarak indirildi şeklinde akla bir soru gelebilir. Burada öncelenmesi gereken husus Kur’ân’ın kadim bir metin olmasına rağmen anlaşılır olmaya devam etme özelliğidir. ‘Üstâd Muhammed Hamidullah bu konuda şunları der: Diğer dillerin zaman içinde değiştiği kabul edilen bir gerçektir, mesela Urduca’ya bakalım, beş yüz yıl önce Urduca yazılmış bir kitabı anlamamız çok zordur. Bu, dünyadaki bütün diller için geçerlidir. İngilizce’de beş-altı yüzyıl önce yazılmış olan Chaucer’ı ancak birkaç bilgin anlayabilmektedir. Bu diğer bütün eski ve yeni diller için geçerlidir. Allah’ın son mesajı aynı değişime maruz bir dilde vahyolmuş olsaydı bizim de anlayabilmemiz için yirminci yüzyılda başka bir kitap göndermesi şart olurdu. Eskilerin kitapları gibi bu kitaplar da anlaşılmaz olurdu. Dünya yüzünde değişim kanunundan muaf

4) Kehf 109.

5) Geniş bilgi için bkz. Eren Cüneyt, Erbaş Muammer, *a.g.e.*, s. 91.

bir dil varsa o da Arapça'dır. Günümüzde radyo dinlediğimiz ve gazete okuduğumuz Arapça'nın Peygamber zamanındaki yani Kur'an ve hadisteki Arapça'yla, aynı olduğu ispatlanmış bir gerçektir. Kelimenin anlamı dilbilgisi imlâ veya da telaffuz noktasında aradan geçen uzun zamana rağmen hiçbir fark yoktur. Peygamber bugün aramızda bulunsaydı ve ben ona çağdaş Arapça ile konuşsaydım kendisine söyleyeceğim her kelimeyi anlardı. Aynı şekilde Peygamber bana cevap verdiğinde ben de onun söyleyeceklerinin her kelimesini anlardım. Bundan çıkaracağımız sonuç şudur: Son Peygambere indirilen kitabın değişime maruz kalmayan bir dilde olması gerekliydi. Bundandır ki Arapça seçildi. Belagat, fesahat, müzik vs. gibi özelliklerin yanı sıra Arapça'nın hepimizin şahit olabileceği başka bir özelliği vardır. Bu da Arap dilinin değişmeme niteliğidir. Peygamber zamanında edebiyat ve eğitim dili ne ise bu gün de aynıdır.⁷

3- Kur'ân Dilinin Sâde ve Anlaşılrlığı

Kur'ân kendini mübîn/anlaşılır olarak tanıtmıştır. 'Mübîn' kelimesi; 'ibâne' kökünden geçişli ve geçişsiz anlamıyla kullanılan bir isimdir. Bu itibarla Kur'ân ayetleri geçişsizlik cihetiyle kendi özünde net ve anlaşılır iken geçişlilik cihetiyle de insanlığa gerçekleri açıklayan ayetler anlamına gelir. Ancak anlaşılrlığı ona muhatap olan farklı seviye ve kültürlere göre farklılık arzeder. Zira Kur'ân-ı Kerîm aynı anda değişik insan gruplarına hitap eder. İşte tefsîr bu noktada tefsir devreye girerek bazılarını göre kapalı kalan kısımlarını açma ve beyân etme rolü oynar. Bu sayede sıradan insanlar, kendi bilgi ve tecrübe-lerine göre sathî bir manayı anlarken, ihtisas ehli lafızların köklerine inerek daha değişik manaları kavramaktadırlar.⁸

4- Kur'ân'ın Genel Olarak Konuşma Dilini Kullanıyor Olması

İnsanların ekserisi avam tabakadan olduğu için satır aralarında gizli olan derin manaları anlayamazlar. Bunun içindir ki Kur'ân insanlığa genel olarak onların anlayacağı dili esas alarak hitap eder. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus, 'Kur'an lafızlarının delalet ettiği mânaların sadece gündelik Arap dilinin delaletleriyle sınırlı olmadığıdır. Zira kasd-ı mütekellim'in tespiti sadece lafız ve luğat bilgisıyla mümkün değildir. Molla Fenârî (ö. 834/1431)'nin de işaret ettiği üzere dil ilimlerini tefsir ilminden ayıran husus

6) Yûsuf, 2.

7) Hamidullah, Muhammed, *İslâm'ın Doğuşu*, (Çev. Murat Çetinkaya), İst, 1997, s. 16-17; Candan Abdülcelil, *Kuran Okunurken Zihne Takılan Ayetler*, Elest Yayınları, İstanbul, 2004, s. 74'den naklen.

8) 'Kur'ân'ın mübîn olması, ondaki her şey, her insanın, her seviyenin hemen anlayacağı şekilde meydandadır, Tefsîre hacet yoktur, demek değildir. Kur'ân, Kitap olarak gönderilmiştir. Kitap birçok ilimler ihtiva etmektedir. Muallimsiz kitap, insanlara bir şeyler öğretmek için geçerli olan bir yol değildir. Öğretimde kitap ile yetinen, öğretmeni ve okulu reddeden öğretim sistemi olamaz. Onun içindir ki Allah, Kitabını, mesajını sâhipsiz, muallimsiz bırakmamıştır. Birçok âyette Peygamber'in kitap ve hikmeti öğretmesinden, açıklamasından bahsetmiştir.' Bk. Yıldırım Suat, *H.z. Peygamber'in Kur'ân Tefsîri*, Yeni Ümit Dini İlimler ve Kültür Dergisi, Ekim-Kasım-Aralık 1996, Sayı: 34 Yıl: 9.

temelde, bu ilimde mutlak olarak lafızların delaletinin değil, Cenâb-ı Hakk'ın muradı olan lafızların delaletinin söz konusu edilmesidir.⁹

5- Kur'ân Hitâbının Sözel Bir Metin Olması

Kur'an, "kitabî" (yazımsal) bir metin değil, "hitabî" (sözel) bir metindir. Sözel bir metinde anlam sadece hitabın içeriğinde tebarüz etmez; bilakis anlama dâhil olan ve anlamı oluşturan metin dışı pek çok unsur vardır ki, bunlar en genel anlamıyla "bağlam"ı ifade eder. Çünkü bağlamı bilen ve aynı zamanda kendisi de bağlamın bir parçası olan "dinleyici"nin rahatlıkla anladığı bir konuşma, yazıya aktarıldığında, bağlamın dışında olan "okur" tarafından anlaşılabilir ya da yanlış anlaşılabilir.¹⁰

6- Kur'ân Metninin Yedi Harf Özelliği

'Harf', lügatte 'uç, keskin kıyı, işaret' gibi anlamlara gelir. Ayrıca 'vecih, üslup, kırâat, lehçe' gibi anlamlara da gelir. Terim olarak, hakkında farklı görüşler olmakla birlikte genel olarak 'yedi Arap lehçesi' veya 'yedi vecih' olarak anlaşmıştır.

Kur'ân-ı Kerîm öncelikle Kureyş lehçesi üzerine nâzil olmuştu. 9. hicri senesinden başlayarak insanlar toplu olarak İslam dinine girince, İslam'a girenlerin büyük bir kısmı kendi dillerine olan alışkanlıklarından dolayı Kur'ân'ı Kureyş lehçesi ile okumada zorlanınca konuşulmakta olan diğer yaygın fasih Arap lehçeleri ile okunabilmesi hususunda ruhsat geldi. Bir kelimenin iki veya daha fazla fasih lehçesi olma durumunda Kur'ân'ın bu lehçelerle okunması caiz duruma geldi. Bunlara Kur'ân istilahında 'ehruf-i seb'a', 'yedi Arap lehçesi' veya 'yedi vecih' denmektedir.¹¹

Buhari ve Müslim, Abdullah b. Abbas (r.a)'dan rivayet ettiği bir hadiste Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz şöyle buyurmaktadır: *'أَقْرَأَنِي جِبْرِيْلُ عَلَيَّ حَرْفٍ فَرَاغَعْتُهُ، فَلَمْ أَزَلْ أُسْتَرِيذُهُ وَيَرِيذُنِي حَتَّى انْتَهَى إِلَى سَبْعَةِ أَحْرَفٍ Cibril (aleyhisselâm) bana Kur'ân'ı bir lehçe üzere okuttu. Kendisine tekrar müracaat ettim. Yedi lehçeye ulaşana kadar ısrar ettim.'*¹²

Tirmizî *Sünen*'inde, Ahmed b. Hanbel *Müsned*'inde ve Taberî Tefsiri'nin mukaddimesinde tahric ettiği bir hadiste Ubeyy b. Ka'b şöyle demiştir: Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Medine'de 'Ahcaru'l-Mirâ' bölgesinde Cibril (aleyhisselâm) ile karşılaştı.

9) Molla Fenârî, *Aynu'l-Âyân*, s. 5; Kâfiyeci, *Kitâbü't-Taysir fî Kavaidi 'İlmi't-Tafsir*, s. 31, 32; Gökkr Necmettin, *Tefsir Usulünde "Lafız-Mana" İlişkisinin Tespiti ve Bağlam Bilgisinin Önemi*, Kur'an ve Tefsir Akademisi, Ankara, ss. 333-344, 2009, s. 334'ten naklen.

10) Yıldız Mustafa, *Son Mesaj- Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali*, İşrak Yayınları, 2007, İstanbul, <http://tefhimat.blogspot.com.tr/>

11) Eren Cüneyt, Erbaş Muammer, *a.g.e.*, s. 23.

12) Buhari Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahîh*, Dâru's-Şa'b, el-Kahire, 1987, VI, 227; eş-Şeybânî Ebû Abdillâh Muhammed b. Hanbel, *Müsned Ahmed*, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1421, IV, 450.

O'na: 'Ben ümmî bir ümmete gönderildim, içlerinde çocuk, köle, yaşlısı var' dedi. Cibril (aleyhisselâm) ona: '*Kur'ân'ı yedi harf üzere okusunlar*' dedi.¹³

'Bazılarına göre ise yedi harf, dil veya lehçe, Kur'ân metnine dağılmış;

- 1- Telaffuzdaki farklılığa rağmen mananın aynı olması,
- 2- Yahut hem telaffuzun hem de mananın farklı olması,
- 3- Bir kelimenin fazlalık veya noksanlığı,
- 4- Hareke değişikliği,
- 5- Takdim veya tehir gibi kelimelerin medd veya kasır tibarıyla gerek aslına gerekse eda keyfiyetine ait farklılıklardır.'¹⁴

7- Kıraat Farklılıklarının Anlamı Genişletmesi

Kıraat, Kur'ân-ı Kerim kelimelerinin edâ keyfiyetlerini ve bu kelimelerin telaffuzlarında meydana gelen değişik vecihleri râvilerine nispet ederek ortaya koyan ilim dalı olarak tarif edebiliriz.¹⁵

Kur'ân-ı Kerim, Allah Teâlâ'nın kelâmı olması cihetiyle, sonsuz bir anlam zenginliğine sahiptir. Yorum farklılıkları Kur'ân'ın mu'ciz, tefsirinin de zenginliğine işaret eder. Yorum farklılıklarına yol açan birçok bilimsel sebep söz konusudur. Bunlardan birisi de Kur'ân kelimelerinin edâ keyfiyetlerini ve bu kelimelerin telaffuzlarında meydana gelen değişik vecihleriyle kıraatlerdir. Kur'ân-ı Kerim'in yorum zenginliğine kıraatlerin katkısı yadsınamaz. Zira "kıraatlerle sağlanan vecihler, daha müciz ve muhtasar hale gelmiş olan Kur'ân'ı belağat ve îcâzın doruğuna ulaştırmıştır. Böylece her kıraat vechi ile ayrı bir ayet gibi değişik manalar elde etmek mümkün olmuştur. Bu cihetle her kıraat vechi ile ayrı bir ayet gibi değişik manalar elde etmek mümkün olmuştur."¹⁶

Örnek verecek olursak Yûsuf suresi 81. ayette Yâkub (a.s)'in çocuklarının (إِنَّ ابْنَكَ سَرِقٌ) '*Senin oğlun hırsızlık yapmış*' derken, bu kıraat dışında İbn Abbas (r.a) kanalıyla gelen bir diğer rivayete göre ayet (إِنَّ ابْنَكَ سُرِقٌ) '*Oğluna hırsızlık isnad edildi*' anlamı veren bir başka kıraat daha vardır.¹⁷

13) Yedi kıraat ya da lehçe ile ilgili rivayetler için bkz. Buharî, *Sahîh*, VI, 184; eş-Şeybânî Ebû Abdillâh Muhammed b. Hanbel, a.g.e, I, 313.

14) Eren Cüneyt, Erbaş Muammer, a.g.e., s. 23.

15) İbnü'l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed, *Müncidü'l-Mukriîn ve Mürsidü't-Tâlibîn*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1980, s. 3; Râğıb el-İsfahânî, *Mukaddime Câmi'i't-Tefâsîr*, Dâru'd-Da've, Kuveyt, 1974, s. 94; Uludaş, İbrahim; *İmâm-ı Ya'kûb ve Rivâyeti*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa-2008, s. 3.

16) Bkz. Bâzmûl Muhammed b. Ömer b. Sâlim, *el-Kırâât ve Eseruhâ fi't-Tefsîr ve'l-Ahkâm*, Dâru'l-Hicre, 1. Baskı, Riyadh, 1996, I, 107; Çetin Abdurrahman, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, Ensar Neşriyat, I. Baskı, İstanbul, 2012, s. 89.

17) es- Semânî, Ebu'l-Muzaffer, Mansur b. Muhammed (ö. 489), *Tefsîru'l-Kur'ân*, Dâru'l-Vatan, Riyadh, 1418, III, 56.

Yine aynı surenin 110. ayetiyle ilgili iki farklı yorum söz konusu olabilir. Bu (كُذِّبُوا) 'Yalanlandı' kelimesinin farklı iki kıraatle okunmasındandır. Bunlardan Âsım (ö. 127/745), Hamza (ö. 156/773) ve Kisâî (ö. 189/805), şeddesiz ve 'zâl' harfinin kesresi ile fiili, (كُذِّبُوا), 'yalancı durumuna düşürüldüler' şeklinde okurken; diğer kıraat imam-ları şedde ile (كُذِّبُوا) küzzibû 'yalanlandılar' şeklinde okumuşlardır. Yani 'peygamberler davet ettiği insanların kendilerine inanmalarından umutlarını kestiklerinde ve onların da peygamberleri hakkında yalan söylediklerini sanmaları durumunda' artık o anda peygamberlerimize yardımımız gelir. Veya peygamberler, 'Allah tarafından kendilerine vade-dilen yardımın gelmesi mevzuunda ümitlerini kesmeleri ve böylece insanlar karşısında yalancı durumuna düşeceklerini sandıkları anda' artık onlara yardımımız gelir. Bu son yorum peygamberler hakkında doğru olmasa gerektir. Zira peygamberler Allah'a karşı ümitlerini yitirmedikleri gibi, O'nun vadinden dönebileceğini düşünmeleri caiz olmasa gerektir.

8- Kur'ân Dilinin Dünyevî Oluşu

Zira dünya(lı)ya hitap eder. 'Kur'ân-ı Kerîm'de gayble ilgili bilgiler verilirken; sözge-limi, ahiret hayatı, cennet-cehennem gibi konular anlatılırken, insanların bu dünyada görüp tanıdıkları, algılama yetilerinin dâhilinde olan varlıklara tekabül eden kavram ve ifadeler kullanılmaktadır. Vahiy dilinin dünyevîliğinin bir göstergesi olan bu durum, insan aklının sınırlılığının da bir göstergesidir aynı zamanda. Başka bir ifadeyle, böyle bir yöntemin seçilmiş olmasının nedeni, insan aklının her şeyi algılama yetisine sahip olma-ması ve sınırlı oluşudur.'¹⁸

9- Nâzil Olduğu Dönemin Dil ve Sosya Kültürel Özelliklerini Taşması

Kur'ân, nâzil olduğu zaman diliminin mevcut şartlarını, kültürel değerlerini kulla-nıyor olması yadırganılacak bir durum olmayıp onun muktezay-ı hâl ile mutâbakiyeti-nin gereğidir. Haliyle yaşanan coğrafyanın parametreleri ve öncüllerini kullanır. İnmiş olduğu zaman dilimine ait yer alan obje ve unsurları bir araç olarak kullanmakta ve onlar vasıtasıyla evrensel mesajlar vermektedir. Ancak vermiş olduğu örnekler geçmişten gün-ümüze tüm zamanlarda yaşanabilecek hadiselerle küllî bir kısım kaideler olarak yansır.

'Arap dili özellikle Kur'ân'ın nazil olduğu dönemdeki Hicaz bölgesinin dilsel ve kültürel özelliklerini ve o dönemde yaşanan hayat tarzını yansıtmaktadır. Dolayısıyla Kur'an kelimelerinin anlam çerçevesi de, büyük ölçüde o dönemin sosyokültürel şartları altında şekillenmiştir.'¹⁹

18) Müsâid Müslim Abdullah, *Eseru't-Tatavvuri'l-Fikri fi't-Tefsîr fi'l-Asri'l-Abbâsî*, (Çev. Çelik Muham-med, Gelişme Döneminde Tefsîr, Yeni Akademi Yayınları, İzmir, 2006, s. 54.

19) Şahin Güven, *Kur'an'ın Anlaşılması ve Yorumlanmasında Çokanlamlılık Sorunu*, İstanbul, 2005, s. 40.

10- Kur’ân Dilinin Yaygın Gramer Kaidelerine Uymak Zorunda Olmadığı

Kur’ân-ı Kerîm iletmek istediği mesajı vurgulamak için bazen Arapça gramer kural ve kaidelerinin dışına çıkarak dikkatleri o mesaj üzerine çekmektedir. Buna mânâyı kuvvetlendirmek için, gramer kurallarında yapılan kasdi değişiklik anlamına gelen ‘synesis’ veya ‘enallage’ denir.

‘Kur’an, mevcut Arap diline tamamen teslim olmak yerine, zaman zaman onun belli unsurlarına yeniden şekil verip dizayn ettiği de olmuştur.’²⁰ Örneğin Yûsuf suresi 29. ayette Mısır Azizinin hanımına müennes hitabı ile seslenilmesi gerekirken (الْحَاطِئِينَ) ‘Hâ-tîin’ ifadesi kullanılmasında da bu hikmet görülmektedir. Zira zinaya davet gibi bir hatayı genelde erkeklerin yapması daha muvafık düşerken iffet ve hayâya daha layık olan bir kadından zuhur etmesini tahkir ve ta’yib edilmektedir.

Aynı sûrenin 30. ayetinde geçen başka bir örnekte de: (قال نسوة) ‘Kadınlar dedi ki’ cümlesinde fiilin eril kipi ile gelmesi yaygın gramer kurallarının dışında bir durumdur. Arapça gramatik kurallara göre fiil cümlesinin başında yer alan fiil sadece failinin eril ve dişliliğiyle uyum içinde olmak zorundadır.²¹ Yaygın kuralın dışına çıkmış olmasının ise ayrı bir hikmeti vardır. Zira Kur’ân-ı Kerîm vermek istediği mesajı seçmiş olduğu kelimelerle vurgulamaktadır. Seçilmiş olan her kelimenin bir anlamı olduğu gibi bu kelimenin morfolojik yapısının dahi verilmek istenen mesaja katkısı söz konusudur. Kur’ân-ı Kerîm vermek istediği mesajını bu özellikleri göz önünde bulundurarak takdim eder. Bu ayette olduğu gibi Kur’ân vurgulamak istediği mesaj için değişebilmektedir: (وقال نسوة في المدينة) ‘Şehirdeki kadınlar dedi ki...’²². Bu ifadenin orijinalindeki fiil tekil ve erkekler için kullanılan bir fiildir. Arapça’da tekil ve bayanlar için bir fiil formu da mevcuttur ancak bu ifadede konuşanlar kadınlar olmasına rağmen erkekler için kullanılan fiil formu kullanılmıştır.²³ ‘Bedeviler dedi ki’ derken de (قالت الأعراب وقال الأعراب) şeklinde yine erkekler ya da kadınlar için kullanılan fiil formunu tercih etmek Arapça’da sorun çıkarmamaktadır.²⁴

Bu üslub ile Kur’ân’ın vermek istediği mesaj hakkında Bediüzzaman’ın şu yorumu dikkat çekicidir: ‘Zaifler ittifaka muhtaç oldukları için, kuvvetli ittifak ederler. Kaviler

20) Şahin Güven, *a.g.e.*, s. 40.

21) Ancak Arapçada kırık çoğullar mecâzî müennes gibi işlem de görürler. Yani fail, müzekker ya da müennese ait kırık çoğulsa bu durumda fiilin müzekker ya da müennes olması caizdir. (نسوة) kelimesi müennes olmasına rağmen kırık çoğul olduğundan dolayı fiil müzekker gelmiştir. Yine (الأعراب) kelimesi müzekker olmasına rağmen kırık çoğul olduğundan dolayı fiil müennes gelmiştir. Konuyla ilgili bkz. İbn Hişâm, Abdullah b. Yûsuf (ö. 761), *Şerhu Şucûzi’z-Zeheb fi Marifeti Kelami’l-Arab*, eş-Şeriketu’l-Muttahide li’t-Tevzî’, Suriye, I, 225; Uzunoğlu Vecih, *Arapça, Fiil Cümlesi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları, İzmir, 2011, s. 118.

22) Yûsuf, 30.

23) Bk. Hamidullah Muhammed (1908-2002), *Aziz Kur’an*, (çev: Abdülaziz Hatip, Mahmut Kanık), Beyan Yay., İst., 2000., s. 421.

24) Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî (ö. 671 h), *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’an*, 10 c. (20 cüz), 2. bs., Daru’l-Kütübi’l-Mısriyye, Kahire, 1964, IX, 176.

ihtiyacı tam hissetmediklerinden, ittifakları zayıftır. Arslanlar, tilkiler gibi ittifaka muhtaç olmadıkları için ferdi yaşıyorlar. Yabani keçiler, kurtlardan muhafaza için, bir sürü teşkil ederler. Demek zaitlerin cemiyeti ve şahs-ı mânevîsi kavi olduğu gibi, kavilerin cemiyeti ve şahs-ı mânevîsi ise zayıftır. Bu sırâ bir işaret-i latife ve zarif bir nükte-i Kur'anîyedir ki ferman etmiş: (وقال نسوة). Müenneslerin cemaatine iki katlı müennes olduğu halde, 'kadınlar' anlamına gelen (نسوة) dişil bir isimdir. Ayrıca Arapça'da, çoğul isimler daima dişil olarak kabul edilir = müzekker fiili olan (قال) buyurması.. 'Hem (قالت الأعراب) buyurmakla, müzekkerlerin cemaatine, müennes fiili olan (قالت) tabiriyle, lâtifâne işaret ediyor ki, zayıf ve halîm ve yumuşak kadınların cemiyeti kuvvetleşir, sertlik ve şiddet kesb edip bir nevi recüliyet kazanır. Müzekker fiilini iktiza ettiğinden, (وقال نسوة) tabiriyle, gayet güzel düşmüş. Erkekler ise, hususan bedevî A'rab olsa, kuvvetlerine güvendikleri için, cemiyetleri zayıf olup hem ihtiyatkârlık, hem yumuşaklık vaziyetini aldığından, bir nevi kadınlık hâsiyeti takındıkları için, müennes fiilini iktiza ettiğinden, (قالت الأعراب) müennes fiiliyle tabiri tam yerindedir.'²⁵ Bir gramer kaidesi olarak belirtilen bu durum Kur'an'ın vermek istediği mesaja gramatik açıdan bir tevildir. Zira Arapça gramer kaidelerini Kur'an'dan alır. Kur'an Arapça'ya tâbi olamaz.

11- Kur'an Dilinin Arapça Dışında Yabancı Kelimeleri de Barındırması

Daha önce de bahsettiğimiz üzere Kur'an dili muktezay-ı hâli esas olarak söz îrad eder. Bu baktan olmak üzere vahyin nazil olduğu dönem içinde yaşanan coğrafyada hâkim olan dillerden de etkilenmesi ve onları kullanması istibad edilecek bir durum değil bilakis dilin hayaviyesinin gereği olarak telakki edilmelidir.

Örneğin Adem, Âzer, İblîs, İdrîs, İsrâîl, İsmâ'îl, İlyâs, İlyese', Eyyûb, Dâvûd, Zî'l-küfl, Lokmân, Rûm, Zekeriyâ, Süleymân, Şeytân, 'İsâ, Lût, Me'cûc, Mârût, Medyen, Meryem, Mûsâ, Nûh, Hârût, Hârûn, Ya'kûb, Yehûd, Yûsuf, Yûnus Kur'an'da yer almakla beraber Arapça değildirlir. Abdullah b. Abbâs, Abdullah b. Mes'ûd, Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Ebû Meysera 'Amr b. Şerahîl, 'İkrime, Katâde, Mücâhid, Sa'îd b. Cübeyr, el-Hasan el-Basrî, Süddî, Meymûn b. Mihrân, Dahhâk, Vehb b. Münebbih, Suyûtî, Cevâlikî, Cüveynî, İbn'ün-Nakîb ve bunlardan başka kimi ilim adamları: Kur'an-ı Kerim'in Habeşçe, Farsça ve İbranca gibi başka dillerden kimi yabancı kelimeleri ihtivâ ettiğini söylemişlerdir.²⁶

25) Nursi Said, *Lem'alar*, İstanbul, 1996, ss. 153-54.

26) İbn Cerîr et-Taberî, Muhammed b. İdrîs eş-Şâfi'î ve Ebû 'Ubeyde, Kadı Ebûbekir el-Bakillânî ve İmâm Fahreddîn er-Râzî gibiler de: 'Arapça olmayan özel isimlerin dışındakilerden Kur'an'da olan her şey (kelime) Arapça'dır' derler. Onlar, bu iddialarını Kur'an-ı Kerim'de vârid olan Kur'an Arapçalığını ifade eden şu ayetlerle delillendirirler: *ولقد نعلم أنهم يقولون إنما يعلمه بشر لسان الذي يلحدون إليه أعجمي وهذا لسان عربي مبين onlar: «Mutlaka onu bir insan öğretiyor!» da diyorlar. Haktan saparak isnatta bulunmak istedikleri kimsenin dili yabancıdır; bu Kur'an ise gayet açık bir Arapça'dır'*

وقال الذين كفروا للذين آمنوا لو كان خيرا ما سبقونا إليه وإذ لم يهتدوا به فسيقولون هذا إفك قديم ومن قبله كتاب موسى إماما ورحمة وهذا كتاب مصدق لسانا عربيا لينذر الذين ظلموا وبشرى للمحسنين *Onun önünden de bir yol gösterici ve rahmet olarak Musa'nın kitabı var. Bu da zulmedenleri korkutmak için, güzel davrananlara da bir müjde olarak Arap diliyle gelmiş doğrulayıcı*

Konuyla ilgili örnek ayetler şunlardır:

a) Kehf sûresi 29. ayetteki (إنا أعتدنا للظالمين نارا أحاط بهم سرادقها) Allah'ın sözündeki (سرادق) kelimesi: Rāḡıb el-İsfehânî *el-Müfredât* adlı eserinde bu kelime hakkında şunları söyler: 'Sürâdiq' kelimesi Arapçalaştırılmış Farsça bir kelimedir. Zira Arapların kelimelelerinde, tekil bir ismin üçüncü harfi elif olmaz ve bundan sonra da iki harf gelmez. el-Müneccid ise '*el-Elfâz'üs-Süryâniyye fi'l-Me'acim'il-'Arabîyye*' adlı Mâr Ignatius'ın eserinden şöyle nakilde bulunur: 'Muhakkak ki, (سرادق) lafzı Süryanca'dır, aslı ise 'Sardhigo'dur, ve ihtimal ki, bu kelime Süryanca, Arapça ve Farsça'da ortak bir kullanıma sahiptir, belki de Arapça ve Farsça dilleri bu kelimeleri Süryanca'dan almışlardır' der.

b) Hûd sûresi 40. ayette (من وفار التنور قلنا حمل فيها حتى إذا جاء أمرنا) geçen (تنور) kelimesi hakkında şunlar söylenmiştir: Cevâlikî ve onun dışında birkaç alim: (تنور) kelimesi Farsça muarreb olup, Araplar bu kelimedan başka bir karşılığını da bilmezler' derler. Suyûtî *el-Mühezzeb*'de : 'Bu kelimenin aslının Süryanca olduğu söylenir' der. Tobya ise bunun Aramca olduğunu ve 'بيت نور' (nurdan bir ev = nur-ev) yani 'بيت النار' (ateşin yeri/evi) gibi iki kelimenin bir araya gelmesiyle terim haline gelmiş olabileceğini söyler. Aslında 'bu kelime bütün dillerde ortaktır' şeklindeki İbn Abbas'ın sözü en doğru olan görüştür.

c) Vâkı'a sûresi 18. ayette [بأكواب وأباريق وكأس من معين] geçen 'ibrîk' [إبريق] kelimesi: Bu kelime hakkında el-Cevâlikî, el-Müneccid ve diğerleri: 'İbrîk' kelimesi Farsça'dır, derler. *Kâmûsu'l-Muhît*'de bu kelimenin Farsça menşei hakkında şunlar serdedilir: İbrîk kelimesi 'آب ري' kelimesinin Arapçalaştırılmış halidir. Fakat Tobias Maronita el-'Anassî: İbrîk kelimesi Farsça'dır, aslı ise su dökülmesi ve sızması anlamına gelen 'آب ريز' [âb-rîz]'den gelmiştir.

d) İnsân sûresi 17. ayette [ويسقون فيها كأسا كان مزاجها زنجبيلا] geçen 'zencebîl' kelimesi: 'Zencebîl' [زنجبيل] kelimesi Farsça'dır, aslı 'şenkebîl' [شنكيبيل]dir. Araplar, Farsça'daki 'گي' [k] harfini 'جيم' [cîm] olarak telaffuz ederler. Mesela, Farsça nârın gülü anlamındaki 'گلنار' kelimesini 'جلنار' şeklinde telaffuz ederler. Bundan dolayı, onlar 'شنكيبيل'deki 'گي' harfini 'ج' olarak telaffuz etmek sûretiyle bu kelimeyi 'شنجيبيل'e dönüştürmüşlerdir. Ar-dından Fârisî 'ش' [şîn]i, kendilerince alışıktı oldukları 'س' [sîn]e çevirmişlerdir. Yine mesela ipek anlamına gelen Farsça 'إبريشم' kelimesini 'إبريسم' olarak telaffuz ederler. Burada da benzer şekilde 'شنجيبيل'deki 'ش' [şîn]i 'س' [sîn]e çevirmişlerdir. Fakat bu kelimenin

bir kitaptr' Taberî, Kur'ân'da geçen her kelimenin Arapça olduğunu savunanların doğruluğunu kabul eder ve Kur'ân'da kimi yabancı kelimelerin bulunduğunu söyleyenlerin görüşlerini de nakz ederek şunları söyler: 'Bazıları: falan harf (kelime) Habeş lisanında filan mânâya gelir, feşmekan kelime Acem lisanında filan anlama gelir, derler. Ne var ki, bir cümlede farklı bütün ulusların kelimelerinin birbirine benzer olması da göz ardı edilemez. Mesela: lafız ve mana itibarıyla Farsça ve Arapça'nın birbirine benzeyen dirhem dînâr, divât, kalem, kırtâs e daha sayılması güç onlarca kelime bunların zümresindedir. Bunları yazmakla kitabımızın hacmini büyütme istemiyoruz. Maamafih, bu nevi benzerlikler diğer dillerde de mevcuttur. Konuyla ilgili ayrıca bkz. er-Râfî Mustafâ Sâdik, *I'câzu'l-Kur'ân*, Müessesetu'l-Kutubi's-Sekâfiyye, Beyrut, 2004, s. 54.

kendisinde ‘ش’ [şîn]in ‘س’ [sîn]’e dönüştürülmesi dildeki sakaleti gidermemiştir. Bunda ‘ز’ [zı] harfinin ‘س’ harfine mahrec ve telaffuz olarak yakınlığı, ‘س’ [sîn]’in bu kelimedede ‘ز’ [zı]’ya dönüştürülmesine sebep olmuş ve böylece büyük oranda Arapça’da dilde oluşan sakalet giderilmiştir. Böylelikle bu kelime, ‘س’ [sîn]’in ‘ز’ [zı]’ya dönüştürülmesiyle ‘zencebîl’ şeklini almıştır.

12- Kur’ân Dilinin Garip Kelimeleri de Barındırması

‘Garîb’, lügatte ‘yurdundan uzak kalan, müphem ve kapalı olan’ gibi anlamlara gelir. Terim olarak, az kullanılması sebebiyle manası sözlüklere başvurulmadan bilinmeyen kelimeleri ifade eder. Kur’ân’da, önceleri kullanılırken daha sonra unutulmuş veya az kullanılan lafızlar olduğu gibi diğer Arap lehçelerinden gelen ve yabancı dillerden alınıp Araplaştırılan kelimeler de mevcuttur. Tefsir ilminde bu tür kelimelerin açıklanmasını konu edinen ilme Garîbü’l-Kur’ân denir. Örneğin; Hz. Ömer, Abese Sûresinde ‘أبأ/ebben’ kelimesinin (Abese 80/31), İbn Abbas da ‘فاطر/fâtır’ kelimesinin (En’âm 6/13) manasını bilmediklerini ve daha sonra öğrendiklerini ifade etmişlerdir. Bu tür kelimelerin izahında daha çok Arap şiirinden istifade edilmiştir. Ayrıca Arapça’ya ticaret vb. çeşitli vesilelerle sonradan girmiş olan ‘الرقيم/Rakîm’ (Rumca), ‘الطور/Tûr’ (Süryanîce), ‘المهل/Mühl’ (Berberîce) gibi kelimeler de, Kur’ân’da yer almış ve bunların ilk dönemden itibaren incelenmesi bu ilme ivme kazandırmıştır.²⁷

13- Kur’ân Dilinin Arapça’yı İslâmileştirmesi

Yani İslam dininin öğretileri ve davet ettiği değerleri için ayrı birer termonoloji geliştirmiştir.

‘Kur’ân, tamamen Arapça olmakla beraber, Arapların daha önceden beri konuştukları kelimelerle nescedilmiş olmasına rağmen o, İlâhî Kelâm olması hüviyetiyle sanki Arapça değil “RABÇA” olmuştur.²⁸ Örneğin Cahiliye döneminde dua anlamına gelen ‘Salat’ lafzına ‘namaz’ anlamı yükleyerek duanın ulaşabileceği en zirveye taşımıştır.

Istilah lügatte ittifak anlamına gelir. İlim dilinde ise ilim ve sanatlarından birini anlatan terim demektir. Başka bir ifadeyle murat edilen bir şeyi anlatabilmek için lafzın lügavî manasından bir başka anlam çıkarmaktır. Veya muayyen bir cemaatin, bir meslek erbabının bir lafzı mânâyı lügavîsinden çıkararak başka bir manada müttefikane istimal etmeleri demektir. Meselâ “ilim” lafzı, lügatte mutlaka bilmek demektir. Sonra: “Bir mevzua dair bir takım müdevven mesâil ve kavâidin heyeti mecmuası” manasında kullanılmıştır. Binaenaleyh bu ikinci mânâ, bir İstilahî mahsustan ibaret bulunmuştur.²⁹ el-Cürcânî de

27) Bk. Eren Cüneyt, Erbaş Muammer, a.g.e., s. 84-85.

28) Bayram Yusuf, *Kur’ân’da Edebî Sanatlar*, Yeni Ümit Dini İlimler ve Kültür Dergisi, Yıl 8, Sayı 31, 1996.

29) Bilmen Ömer Nasuhî, *Hukukî İslâmîyye ve İstilahâtı Fikhiyye Kamusu*, İstanbul, ts., I, 11.

et-Ta'rifat'da; ilk konulduğu yerden nakledilen şeyin ismi ile bir şeyin adlandırılmasında ilim ehlinin ittifak etmesi, bir bilim veya sanata mahsus kelime, genel bilinen anlamından başka, özel bir anlamda kullanılan terim, ilim ehlinin belirli bir ilme ait olmak üzere bir lafzı sözlük anlamı dışında kullanma” olarak ifade eder.³⁰

İstilah bilgisi sebep-sonuç ilişkisi gibi ilgili ilimle doğrudan bağlantılıdır. Özellikle islâmî ilimlerin istilah bilgisi olmadan öğrenilmesi mümkün görülmemektedir. Bu, yabancı dil bilgisi olmayan bir kimsenin o dil ile yazılmış bir eseri anlayamamasına benzer. Müsteşriklerin hadis istihlalarını yanlış anlamaları sebebiyle düştükleri hatalar ve bu hataların doğurduğu sonuçlar konunun önemini gözler önüne sermektedir. Başta Goldziher, Mingana, Margoliouth olmak üzere müsteşriklerden bazılarının “*haddesenâ, ahberanâ, semi'tu*” gibi eda sığalarını kelime anlamları ile yorumlayıp terim olarak anlayamamaları, onları “hadislerin ilk üç asırda tamamen şifahi olarak nakledildiği ve hicri üçüncü asır musennefatının yazılı kaynaklara dayanmadığı” gibi son derece hatalı bir kanaate sevk etmiştir.³¹

Aynı durum Kur'ân için de söz konusudur. Kur'ân, ele aldığı her bir kelimeyi, en azından pek çok kelimeyi kavramlaştırmıştır. Kur'ân kelimesi gibi, Kur'ân'da ve İslâm'da çok önemli yeri olan ‘Rabb, İlâh, Melik, Kitab, Vahy, Din, Millet, Şeriat, İbadet, Takvâ, İhsan, İhlâs, Velî, Nur, Nebî, Rasûl, İslâm, İman’ gibi kelimeleri, ayrıca, Kur'ân İlimleri adı altında geniş bir ilmin doğmasına yol açan ‘Muhkem, Müteşâbih, Tefsir, Te'vil, Nâsih, Mensuh’ gibi kavramları hiç bir dile tercüme etmek mümkün değildir. Kur'ân'da yeralan bir ifadenin sözlük ve istilah anlamının karıştırılması doğal olarak ayetin yanlış anlaşılmasına sebep verecektir.

Örnek verecek olursak; *كمثل غيث أعجب الكفار نباته* “*Tıpkı o yağmura benzer ki, onun bitirdiği ürün, çiftçilerin hoşuna gider.*”³² ayetinin orijinal Arapça'sında yer alan “küffar” kelimesi “kafir” kelimesinin çoğuludur. Lügate “örtmek, bürümek” anlamındadır. Ayette tohumu toprağa bırakarak, bir şekilde, onu örten çiftçi kastedilmektedir. Kafir kelimesinin İslam'la kazandığı yeni İstilahî anlamı ise, Allah'ın açık ayetlerini örtme makamındadır. Kur'ân'ı anlama yolunda ayette yer alan bu ifadenin salt sözlük anlamı ile istilahî anlamı karıştırılacak olursa, teşbih edilen yağmurun bitirdiği ürünün, çiftçilerin değil kafirlerin hoşuna gittiği anlamı çıkacaktır.

Konuya açıklık getirecek başka bir örnek için aşağıdaki kesiti naklediyorum: “Kur'ân-ı Kerîm'in tabiat bilimiyle ilgili yönü üzerinde duran bir dost, Kur'ân'ın konuyla ilgili ayetlerini bir araya toplamıştı. Bu ayetleri tefsir edip açıkladığı kitabına göz attığımda, Peygamber asrında sahip olmadıkları anlamlar yüklenmiş kimi kelimeleri iddialarına dayanak olarak gösterdiğini gördüm. Mesela, Murselât sûresi'nin 25. ve 26. ayetleri olan

30) Bkz: el-Cürçânî es-Seyyid eş-Şerif Ali b. Muhammed, *et-Ta'rifât*, Mısır,1938, s. 38.

31) Bkz.Yücel Ahmet, *Hadis İstihlalarının Doğuşu ve Gelişimi*, İstanbul, 1996, s.19-20; geniş bilgi için Bkz. Eren Cüneyt, Erbaş Muammer, *a.g.e.*, s. 1-3.

32) Hadîd 20.

ألم نجعل الأرض كفاتا أحياء وأمواتا “Biz, yeryüzünü dirilerin ve ölülerin toplandığı bir yer yapmadık mı?” ayetini almış ve bu ayetten Kur’ân’ın dünyayı “hızlı uçan bir kuş” olarak tanımladığını ve bunun “dünyanın hızlı dönüşünü açıkladığını” istinbat etmişti! Bu dost sözlüğe başvurmuş ve sözlüğün *-kifat* kelimesini “hızlı uçan kuş” olarak açıkladığını görünce de, “Kur’ân dünyanın uçtuğunu belirtiyor.” diye istidalde bulunmuştu. Bu kişinin Arapça sözlüğe baktığına ve *-kifat* kelimesinin “hızlı uçan kuş” anlamına geldiğini görmüş olduğuna dikkat ediniz...³³

14- Kur’ân Dilinin Mu’ciz Olması

İ’câz kelimesinin lügat manası, aczin ispat edilmesidir. Terim olarak ise, risâlet davasında Hz. Peygamber’in ebedî mucizesi Kur’ân hakkında Arapların ve gelecek nesillerin âciz kalmasını ispat etmek sûretiyle Hz. Peygamber’in peygamberliğinin doğruluğunu ortaya koymaktır. Diğer bir ifadeyle i’câz, bir peygamberin peygamberlik davasını ispat için ortaya koyduğu ve başkalarının benzerini getirmekten âciz olduğu harikulade olgulardır.

‘Mekkeliler hala ondan mucize istiyorlardı ve Hz. Muhammed (sav), dikkate değer bir cesaretle ve kendinden eminlikle misyonunun teyidi olarak Kur’an’ın kendisine başvurdu. Tüm Araplar gibi onlar da lisan ve konuşma sanatında uzmandılar. Eğer Kur’an onun kendi yazması olsaydı, diğer kişiler onunla rekabet edebilirdi. Bırakalım onun gibi on ayet yazsınlar. Eğer yazamazlarsa (ki kesinlikle yazamazlar) o zaman Kur’an’ı açık bir mucize olarak kabul etsinler.’³⁴

Kur’ân Cebrail tarafından Hz. Muhammed (sav)’e iletilmiş, kelimesi kelimesine Allah’ın bir vahyidir. Kendisi ve Allah’ın peygamberi Hz. Muhammed (sav)’in doğruluğunu teyit eden bir mucizedir. Mucizevi niteliği kısmen tarzında yatar -o kadar mükemmel ve yücedir ki hiçbir insan ve cin en kısa suresiyle kıyaslanabilecek tek bir sure yazamaz- kısmen de öğretisinin içeriğinde, gelecek hakkındaki bilgilerinde ve Hz. Muhammed (sav)’in asla kendi kendine elde edemeyeceği bilgilerin olağanüstü derecede doğruluğunda yatar.³⁵

Kur’ân i’câzının; belki de indiği dönem itibariyle en belirgin olanı onun, nazım, üslup ve kelimelerden oluşan lügavi yönüdür. Bu i’câz gereği hitabın içerdiği kelimelerin her biri yerli yerine oturmaktadır. Öyle ki, bir kelimeyi başka biriyle değiştirmek, ya hitabın bozulmasına yol açacak ya da belâgatının eksilmesine sebep olacaktır.

Kur’ân-ı Kerîm’in bu tür i’câzı, içerdiği lafızların, manayı tam olarak ifade edebilecek bir şekilde kullanılmasını ifade eder. Bu kullanımda, aslı veya tamamlayıcı herhangi bir unsur noksan olmadığı gibi, garip bir fazlalık da söz konusu değildir. Diğer bir tabir-

33) Beheştî Muhammed Hüseyin, *Kur’ân’ı Anlama Metodu*, Ankara, 1989, s. 16-18.

34) Gibb Hamilton A. R., *Mohammedanism*, London, 1953, p.33.

35) Dorman Harry Gaylord, *Towards Understanding Islam*, New York, 1948, p. 3.

le kullanılan kelime ve terkiplerin işlenilen mevzûya ve işaret ettiği manaya tamamen uygun olması demektir. İbarede yer alan lafızların ifade ettikleri mana ile uyum içinde olmaları cihetleriyle Kur'ân-ı Kerîm lafzî ve manevî i'câz olduğu açıktır.

Örneğin Cenab-ı Hak, Tevbe sûresi 60. ayetinde *إنما الصدقات للفقراء والمساكين والعاملين عليها والمؤلفة قلوبهم وفي الرقاب والغارمين وفي سبيل الله وابن السبيل* - 'Zekâtlar sadece fakirlere, düşkünlere, zekât toplayan görevlilere, kalpleri İslâma ısındırılacak olanlara, esirlik ve kölelikten kurtulmak isteyenlere, borçlulara, Allah yoluna ve bir de muhtaç kalmış yolcu ve gariplere mahsustur', buyurmaktadır.

Dikkat edilecek olursa bu ayette zekât fonundan alabilen sekiz sınıf zikredilmektedir. Ancak dikkat edilecek olursa bunlardan ilk dört sınıf, yani (fakirler, düşkünlere, zekât toplayan görevliler ve kalpleri İslâma ısındırılacak olanlar) için (ل) harfi ceri, geri kalan diğer dört sınıf, yani (esirlik ve kölelikten kurtulmak isteyenler, borçlular, Allah yoluna ve bir de muhtaç kalmış yolcu ve garipler) için de (ي) harfi ceri kullanılmıştır. Zira ilk dört sınıfın zekâtı hak etmesi, onların mülk-i ehliyetlerinden dolayıdır. Yâni (ل) harfinin adı geçen ilk dört sınıfa olan bağı dışarıdan bir bağıdır. Bunun için mülkiyet lamı en uygundur. Ayette zikri geçen diğer dört sınıf ise bu zekâta daha çok ihtiyaç duyan kesimdir. Dolayısıyla (ي) harfi ceri burada belâgat açısından tam yerinde kullanılmıştır. Zira (ل) dediğimizde 'Onun bir ilmi var' anlarız. Ancak, (العلم فيه) dediğimizde ise, 'ilmin onun içinde olduğunu, onda bulunduğunu' anlarız. Bu kullanım, bir öncekinden mâna açısından daha etkilidir. Yani onlara verilecek olan sadaka, bir kaba herhangi bir şey koyulması gibi, onların içine konuluyor gibi anlaşılmalıdır³⁶.

Konuyla ilgili Vâkıa sûresi 63-70 ayetlerini örnek verelim:

أفرأيتم ما تَحْرَثُونَ أم نَحْنُ الزَّارِعُونَ . لو نشاء لجعلناه حطامًا فظلمتم تفكهون. إنا لمغرمون بل نحن محرومون. أفرأيتم الماء الذي تَشْرَبُونَ. أأنتم أنزلتموه من المزن أم نحن المنزلون. لو نشاء جعلناه أجاجا فلولا تشكرون *Ektiğiniz tohuma baksanız! Siz mi onu yetiştiriyorsunuz Biz mi? Eğer isteseydik onu kuru çöp haline getirirdik, siz de şaşırıp kalır, pişman olur-* *dunuz: 'Eyvah! Emeklerimiz boşa gitti.'* Hatta doğrusu biz rızıktan mahrum bırakıldık, sefaletle mahkûm olduk.' *derdiniz. Peki içtiğiniz suya ne dersiniz? Onu buluttan siz mi indirdiniz, yoksa Biz mi? Dileseydik onu tuzlu da yapardık. Şükretmeniz gerekmez mi?*

Bu ayetlerde yer alan vurgu edatı olan (ل) harfinin hazf ve zikri ile tek başına yüklenmiş olduğu misyon dikkat çekicidir. Görüldüğü gibi ilk ayette (جعلنا) kelimesinin başına (ل) harfi gelmişken, ikinci ayette aynı (جعلنا) kelimesinin başında bu harf yer almamaktadır.

İlk ayet, ekimden bahsetmektedir. Çiftçi, ekin için çalışır, çalışmasının karşılığında da kendince mahsûlü hak ettiğine inanır. Ziraat işi, çalışma ister, ter dökmek ister. Çiftçi de kendine düşen bu çalışmayı yapmıştır. Bu çalışmasının karşılığında kesin olarak hasad

36) Bk. en-Nesefî Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd, *Tefsîru'n-Nesefî*, Beyrut, ts., s. 132; Hâdi 'Atiyye Matru'l-Hilâfî, *el-Hurûfu'l-Âmile fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut, 1986, s. 350-351.

alacağına inanır. Bir yerde çalışmasının haklı gururu ile bekleme içinde olup, adeta minneti yoktur. Oysa takdir her zaman Allah'a aittir. Çalışma sadece bir sebeptir. Müsebbip ise ancak Allah (c.c)'tır. Dolayısıyla havl ve kuvvetin ancak O'na ait olduğunu (ل) vurgu edati ile vurgulama gerekmektedir. Bu harf tek başına, içgüdüsel yanlış inancı red etme misyonu taşımaktadır. Oysa ikinci ayette durum farklıdır.

İkinci ayet suyun indirilmesinden bahseder. İnsanoğlu da suya karşı her daim acziyetini itiraf etmektedir. Yağmuru indirmek hakkında güçsüzlüğünü kendisi de bilir. Dolayısıyla bu anlayışı vurgulayacak (ل) edatına gerek yoktur.³⁷

15- Kur'ân Dilinin Fonetik bir Yapıya Sahip Oluşu

Kur'ân-ı Kerîm'de kullanılan lafızlar ve bu lafızların içinde yer alan harflerin uyum içinde dizilişi o kelimenin manası ile ahenklik arz eder. Buna tabiattaki seslerin adeta harflere dönüşmesi ve kelimeleşmesi anlamında 'onomatope' denir.

Arapça lafızların ne anlama geldiğini bilmeyen herhangi bir insan bile seçilmiş olan Kur'ân kelimesinin tedâi ettiği manayı veya o mananın ipuçlarını hissedebilir. Kur'ân kelimeleri bu hususiyeti ile muhataplarına ayrı bir i'câz örneği sunmaktadır. Bu ayette de kuyu anlamına gelen ve yaygın olarak kullanılan örneğin (البئر) yerine (الجب) kelimesinin seçilmiş olması içine bırakılan taşın suya düştüğünde çıkardığı ses çağrışımıyla anlama daha farklı bir zaviyeden da zenginlik katmaktadır.

Kur'ân dili içerdiği lafızları, lafızların harflerinin kulağa hoş gelecek tarzda birbirleriyle uyumlu sıralanışı, bu lafızların cümle içerisindeki dizilişi, muhatabını adeta büyüleyici bir atmosfer iklimine cezp etmektedir. Yani, onun edebî ahengi muhatabını adeta büyüleyecek tarzdadır. Öyle büyüleyicidir ki, Arap belâgatında otorite sayılan muarızları dahi, onun karşısında teslimiyetlerini itiraf etmişlerdir.³⁸

Orijinal Arapçası ile Kuran insanı harekete geçiren bir güzelliğe ve cazibeye sahiptir. Özlü ve üstün stili, genellikle kafiyeli olan, birden çok anlamlar içeren kısa cümleleri, kelime kelime tercümesinde ifade edilmesi son derece zor olan anlamlı bir etkiye ve patlayıcı bir enerjiye sahiptir.³⁹

Kur'ân'ın kelimelerinde harflerin, âyetlerde kelimelerin tertibinin öyle bir âhengi vardır ki, okurken tatlı bir âhenk halinde akar. Kur'ân'ın kelime ve harfleri öyle sıralanmıştır ki, o harflerden birinin yerini değiştirmek, bir harekeyi yerinden oynatmak derhal âhengi bozar.⁴⁰ İşte Kur'ân-ı Kerîm'in bu özelliğinin belki de sadece yüzeysel olarak bir yan-

37) İlgili örnek için bkz. Abbâs Fadıl Hasan, *Î'câzu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Amman, 1991, s. 203.

38) Enbiyâ 5.

39) Naish John, *The Wisdom of the Qur'an*, Oxford, 1937, Preface, p.viii. ("... in its original Arabic dress has a seductive beauty and charm of its own. Couched in concise and exalted style, its brief pregnant sentences, often rhymed, poses an expressive force and explosive energy which it is extremely difficult to convey by literal word for word translation.")

40) Keskiöğlü Osman, *Kur'ân-ı Kerîm Bilgileri*, Ank. 1987 s. 198-199.

sıması diyebileceğimiz aliterasyon sanatı onun birçok suresinde serpiştirilmiş durumdadır.⁴¹ Örnek verecek olursak:

وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَىٰ مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَىٰ وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ
عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوَىٰ ذُو مِرَّةٍ فَاسْتَوَىٰ وَهُوَ بِالْأُفُقِ الْأَعْلَىٰ ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّىٰ فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ
أَدْنَىٰ فَأَوْحَىٰ إِلَىٰ عَبْدِهِ مَا أَوْحَىٰ مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَىٰ أَفَتُنَادُونَهُ عَلَيَّ مَا بَعَثْتَنِي إِلَّا نَزْلَةً
أُخْرَىٰ عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهَىٰ عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَأْوَىٰ إِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ مَا يَغْشَىٰ مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَعَىٰ
لَقَدْ رَأَىٰ مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرَىٰ أَفَرَأَيْتُمُ اللَّاتَ وَالْعُزَّىٰ وَمَنَاةَ الثَّالِثَةَ الْأُخْرَىٰ أَلَكُمُ الذَّكْرُ وَلَهُ الْأُنثَىٰ
تِلْكَ إِذَا قِسْمَةٌ ضِيزَىٰ

*Ve'n-necmi iz â hevâ, mâ dalle sâhibikum ve mâ gavâ, ve mâ yantiku ani'l-hevâ, in huve illâ vahyun yühâ, 'Allemehu şedîdu'l-kuvâ, zû mirretin festevâ, ve huve bi'l-ufuki'l-'alâ, sümmen denâ fetedellâ, fekâne kâbe kavseyni ev ednâ, feevhâ ilâ abdihi mâ evhâ, mâ kezebe'l-fuâdu mâ raâ, efetumârûnehu 'alâ mâ yerâ, ve lekad raâhu nezleten uhrâ, 'inde sidreti'l-muntehâ, 'indehâ cennetu'l-me'vâ, iz yegşâ's-sidrete mâ yegşâ, mâ zâga'l-basaru ve mâ tagâ, lekad raâ min âyâti rabbihi'l-kübrâ, eferaeytumu'l-lâte ve'l-'uzzâ, ve menâte's-sâlisete'l-uhrâ, elekumu'z-zekeru ve lehu'l-unsâ, tilke izen kismetun dîzâ.*⁴²

Bu ayetlerde fasılalar vezinde birbirleriyle takriben eşit vaziyettedir. Uyak harfi aynıdır. Fasıla harfleri sözün atmosferine uygun vaziyettedir. Her fasılanın kendine ait mûsiki-si vardır. Bu mûsiki, lafızlardaki harflerin birbirleriyle uyumu ve cümlelerdeki sözcüklerin birbirleriyle ahenginden meydana gelmektedir. Ayetlerin içinde yer alan sözcüklerin dizimi mûsiki üslûbu ile tam bir birlik içindedir.⁴³

41) Konuyla ilgili bilgi ve örnekler için bkn. Kutub Seyyid, *et-Tasvîru'l-Fennî fi'l-Kur'ân*, Kahire 1992; Nevfel Abdurrezzâk, *el-İ'câzu Adedu'l-Kur'ân-ı Kerîm*, Kahire, 1988.

42) Necm 1-21. 'Kayan yıldızın yemin olsun ki. Arkadaşınız Muhammed yanılmadı, sapmadı, aldanmadı. O kendi heva ve hevesiyle konuşmuyor. O, kendisine vahyedilen bir vahiyden başka bir şey değildir. Onu kendisine pek güçlü ve kuvvetli, o üstün akıl ve kemal sahibi olan melek Cebrail öğretti. Melek kendi aslı sûtretine girip doğruldu. İşte o zaman kendisi en yüce ufukta idi. Sonra yaklaştı ve iyice sarktı. Öyle ki araları yayın iki ucu arası kadar veya daha az kaldı. O da kuluna vahiy etmek istediği her şeyi vahyetti. Gözlerinin gördüğünü kalbi yalan saymadı. Şimdi siz kalkmış da onun gördükleri hakkında şüphe edip kendisiyle münakaşa mı ediyorsunuz? Onun bir başka inişini Sidretü'l-Muntehanın yanında görmüştü. Me'va cenneti de onun yanındadır. O dem ki Sidre'yi bir feyiz sarıyor, sardıkça sarıyordu... Peygamberin gözü kaymadı, şaşmadı, aşmadı da. Vallahi gördü, hem de Rabbinin ayetlerinden en büyüğünü gördü! Şimdi baksanıza şu Lât'a, Uzza'ya. Ve bir de şu geride olan üçüncüleri Menat'a. Erkek evlatlar size, kızlar O'na olsun, öyle mi? O zaman bu insafsız bir taksim olmaz mı?

43) Bk. Kutub Seyyid, *a.g.e.*, s. 103-104.

Başka bir örnek verelim: Hamza b. Habîb kıraatinin önce çıkan özelliklerinden biri kendilerinden sonra sakın bir harf olmadığı takdirde imâle yapması, diğeri de sakın bir harften sonra hemze geldiğinde, vakfetmeksizin sekte uygulamasıdır. Yûsuf suresi 31. ayette (فَلَمَّا رَأَيْنَهُ أَكْبَرْنَهُ) ‘Kadınlar Yûsuf’u görünce (onu umduklarından daha da güzel bularak) büyüttüler’ ayetinin Hamza b. Habîb’in kıraatine göre sekteli olarak okunduğunda sektenin mana ile ilişkisini nasıl yansıttığı daha net olarak görülecektir: ‘Ayetin bu kısmında, birincisi (رَأَيْنَهُ), ikincisi ise (هَذَا) nın sonunda yer alacak şekilde, sadece iki adet sekte mevcut olmasına rağmen, ses anlam ilişkisinin en üst düzeyde korunabilmiş olduğunu görmekteyiz. Özellikle beş eliflik meddin arkasından gelen ilk sekte, tam bir erkek güzeli olan Hz. Yûsuf’u bir anda karşılarında gören Mısır’lı kadınların, meyve soydukları bıçaklarla ellerini kestiklerinin farkına varamayacak derecede adeta çarpıldıklarını ve apışıp kaldıklarını canlı bir sahne halinde tasvir etmektedir. Öyle ki, kadınların bu şaşkınlıkları, bütün gözler Yûsuf’un cemaline odaklanmışcasına devam etmekte ve ikinci bir sekte ile daha da pekiştirilip son bulmaktadır. Nitekim Mustafa İsmail’in tiz bir rast perdede devam ettiği okuyuşunda ayetin bu kısmına ulaştığında, sesini daha da tizleştirerek, sekte vechini: *Felemmâ raeynehûûûûû –s- ekbernehû..* şeklinde icra etmesi, Yûsuf’un podyuma çıktığı kadınlar matinesine adeta bir ölü sessizliği çöktüğünü vebu harika güzellik karşısında kadınların bir ara nefesleri kesilir gibi olduğunu sergilemektedir.’⁴⁴

16- Kur’ân Dilinin Zâhir-Bâtın Yönleri

Zâhir-bâtın kavramıyla, Kur’ân ayetlerinin zahiren taşımış olduğu manâlarının dışında, “Kur’ân bütünlüğü ve hedeflerine ters düşmemek kaydıyla” işaret ettiği ilhâmî manâ ve yorumları kastediyoruz. Bir hadis-i şerifte Rasûl-i Ekrem (s.a.s), “*Kur’ân’ın zahiri, batını, haddi, matlau vardır.*”⁴⁵ buyurmaktadır. İbn Abbas’tan gelen başka bir rivayette de şöyle denmektedir: “*Kur’ân’ın dalları, fenleri, zahir ve batını vardır. Onun acâibi bitmez. Sonuna ulaşılmaz. Âlimler ona doymaz.*”⁴⁶

Allah’ın irade sıfatından gelen tabiat sırlarla dolu olduğu gibi, kelâm sıfatından gelen Kur’ân da sırlarla doludur. Müfessirler Kur’ân deryasının birer dalgıç olarak, insanlığa onun manâ denizinden nice inciler, mücevherler takdim ederler... Tabiat, zahirinin maverasında nice sırlar taşıdığı gibi, Kur’ân da ilk hatıra gelen manânın ötesinde nice nükteler taşır...⁴⁷

44) Çağıl Necdet, *Kur’ân’ın Belâgat ve Fonetik Yapısı*, İlahiyât, Ankara, 2005, s. 268.

45) es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, Kahire, 1951, II, 1219.

46) es-Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1220.

47) Eren Şâdi, *Kur’ân’ı Anlamada Farklı Yaklaşımlar*, İstanbul, 1988, s. 105-107. İbn Haldûn konuyla ilgili yaptığı izahatta şöyle der: “Ruh zahiri histen batınî hisse döndüğünde, dış duygular zayıflar, ruh kuvvetlenir... Bunun neticesinde ilmen bilinen şeyler şühûd haline gelir, gözle görülür. Bu kişiler Rabbanî mevhibelere, ledünnî ilimlere, İlahî fütuhata mazhar olurlar. Başkalarının idrak edemediği varlık gerçeklerini idrak ederler.” İbn Haldûn, *Mukaddime*, s. 469-470, Beyrut, 1988.

Kur’ân’a bu anlayışla yaklaşım “işâri tefsir” denilen yeni bir tefsir ekolünün doğuşuna sebep olmuştur. Bu yaklaşım her ne kadar sû-i isti’ male açık da olsa konulacak bazı kayıtlarla önü alınabileceği muhakkaktır. Bu kayıtların başında, Kur’ân bütünlüğü ve hedeflerine ters düşmeme, ayetleri zahiri ve batınî birliklilik ile yorumlama ve ayetin kesin manâsının bu yorum olduğu iddiasında bulunmama gelir. Örnek verecek olursak, Hz. Ebubekir (r.a)’ın, bir rivayette: *اليوم أكملت لكم دينكم وأتممت عليكم نعمتي ورضيت لكم الإسلام دينا* “Bugün dininizi kemâle erdirdim ve size olan nimetimi tamamladım.”⁴⁸ ayetinin zahiri yorumu dışında, “Kemalden sonra noksanlık vardır. Dolayısıyla, Hz. Peygamber (s.a.s)’in vefatının yaklaştığını anladığımı” söyler.⁴⁹

Başka bir örnekte ise, *إذا جاء نصر الله والفتح ورأيت الناس يدخلون في دين الله أفواجا* “Allah’ın yardım ve zaferi geldiği zaman ve insanların kabile kabile Allah’ın dinine girdiklerini gördüğün zaman, Rabbine hamd ile tesbih et ve O’ndan af dile, çünkü O Tevabdır, tevbeleri çok kabul eder.”⁵⁰ ayeti hakkında, İbn Abbas (r.a): “Rasûlullah’ın vazifesinin tamamlanıp ecelinin yaklaştığı bildiriliyor.” şeklinde yorum yapar.⁵¹

17- Kur’ân Dilinin Hakikat Mecâz Yönleri

Hakikat, lügatte bir şeyin gerçek olması manasındadır. İstılahta ise bir kelimenin sadece delalet ettiği mânada kullanılmasıdır. Veya konuşma istilahında konulduğu anlamda kullanılan kelimedir. Veya Şâriin kastettiği manada kullanılan lafızdır. Mecâzın zıddıdır. Meselâ, arslan kelimesi bilinen hayvan kastedilerek itlak olunmuşsa hakikat, bir insanın şecaatini kastederek kullanılmışsa mecâz olur. Kelamda asıl olan hakikat olmasıdır. Mecâz ise, (حاز - يجوز) fiilinden alınmıştır. Hakikatin zıddıdır. Lügatte, ‘geçilen yer, geçilen zaman, gelip geçmek’ demektir.⁵² *جزت الطريق* yolu geçtim *و حازه* bu yolda gitti veya geçti demektir. “طريق القول و مأخذه” söyleme şekli manâsına da gelmektedir. Lafzı bir manâdan bir başka manâya taşımaya da denir.⁵³ Terim olarak; bir kelimenin, bir alakadan dolayı cümledeki hakiki manâsının dışında, asıl manasının kastedilmesine engel teşkil edecek

48) Mâide 3.

49) Yazır Elmalılı Hamdi, *a.g.e.*, III, 159.

50) Nasr 1-3.

51) Bk. Yıldırım Suat, *Kur’ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Yüce Meâli*, s. 603.

52) İbn Manzûr, *a.g.e.*, VI, 326; el-Curcânî Abdulkâhîr, *Delâilu’l-İ’câz*, Dârü’l-Kütübî’l-Arabi, s. 258, Beyrut, 1995; Fîruzâbâdî Mecduddîn Muhammed b. Ya’kûb, *el-Kâmusu’l-Muhît*, s. 65, Beyrut, 1987; er-Râğîb el-İsfehânî, *el-Müfredât fî Garîbi’l-Kur’ân*, Mısır, 1970, s.179.

53) Matlûb Matlûb Ahmed *Mu’cemu’l-Mustalahati’l-Belâğîyye ve Tetâvviruha*, s. 589, Beyrut, 1996; Bedevî Tabâne, *Mu’cemi’l-Belâğati’l-Arabiyye*, III. Baskı, s.145, Cidde, 1988; es-Sekkâkî el-İmam Ebu Yakub b. Ebi Bekr Muhammed b. Ali, *Miftâhü’l-Ulûm*, s. 359, Beyrut, 1983.; Akkâvî İn’âm Fevâl, *el-Mu’cemu’l-Mufasssal fî Ulûmi’l-Belâğa*, s.638, Beyrut, 1992; Kuşçu Ali, *Risâle fî’l-İstiâre*, (thk. Yıldız Musa, *Bir Dilci Olarak Ali Kuşçu ve Risâle fî’l-İstiâre’si*,) Ankara, 2002., s. 25-26.

bir bir karînenin varlığı ile birlikte kullanılmasıdır.⁵⁴ Mecâz, i'câzı en yüksek noktada temsil eden ve ulaştırılmak istenen mesajı muhataba en yoğun bir şekilde arz eden bir ifade şeklidir. Söze güzellik, parlaklık, zarâfet, kuvvet ve canlılık vermek için kullanılır. Dili Arapça olan ve diğer dillere nisbeten belâgatta zirvede olan Kur'ân-ı Kerim'de de mecâz sıklıkla kullanılmış, verilmek istenen mesaj bu sanatla takdim edilmiştir.

Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.s) bir rivayette “*Beyanın bazısında sihir vardır. Şiirin bazısında da hikmet vardır.*” der.⁵⁵ Yani, sihir kendine yapıları nasıl etkiliyorsa, içinde edebî sanatlar bulunan söz de muhatabı öyle etkileyecektir. Örnek verecek olursak; *وأما من خفت موازينه فأمه هاوية* ‘*Ve fakat tartuları hafif gelen her kimse, onun anası hâviye(uçurum)dir.*’⁵⁶ ayetinde “ümmuhu” kucak açmış bir anneye işaretle varılacak olan cehennemden de kafirlere kucak açacağı, içine alıp barındıracağı anlamında cehennemden mecazdır. Varacağı yer, yatağı, kucağına sığınacağı yer, istiâre yoluyla mecazdır. Zira ana kucacağı, evladın barınacağı yer olma hasebiyle me’va ona benzetilmiştir. Burada aynı zamanda acıma ve tahkir de söz konusudur. “*Nihayet sığınıp varacağı en şefkatli anası, hâmisi kızgın ateş olan haviyeden ibaret bulunan bir kimsenin halindeki felaket ve fecaa-tin şiddet ve büyüklüğünü düşünmeli.*”⁵⁷ Ayette yer alan bu ifadeyi salt kelime anlamıyla hakikat kabul etme durumunda, salih amel tartısı hafif gelenlerin kıyamet günü annelerine sığınacağı anlaşılacaktır ki, bu manâ hem mantık açısından, hem de Kur'ân'ın bütünlüğü açısından doğru olmadığı açıktır. Oysa burada yukarıda da belirtildiği gibi cehennemden kendilerine kucak açacağı vurgulanmaktadır.

18- Kur'ân Dilinin Cinsiyetinin Olmaması

Arap Dilinde, biri (kadınlara ait ferdî veya içtimaî hususî durumun karşılığı) sadece müennes/dişil, diğeri de hem müennes/dişil ve müzekker/eril birlikte (genel eril) olmak üzere iki türlü hitap tarzı vardır.⁵⁸ Yani sadece müzekkere ait hitap yoktur. Kur'ân-ı Kerim'de yer alan hitaplar da hep bu minval üzeredir. Zira Kur'ân-ı Kerim insanı genel format çerçevesinde cinsiyeti ile değil insanlığına göre değerlendirmektedir. Getirmiş olduğu hükümlerle de erkek ve kadını aynı seviyede kabul eder. Burada dikkat edilmesi gereken önemli ayrıntı, kadınlara ait ferdî veya içtimaî hususî bir durum dışında, Kur'ân hitabı sığasının müzekker olarak gelmesidir ki, buna Arapça'da tek lafızla ikisinden söz

54) es-Suyûtî Celâluddîn, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 105.

55) eş-Şeybânî Ebû Abdillâh Muhammed b. Hanbel, *Musned Ahmed*, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1421, VII, 275.

56) Kari'a 8-9.

57) Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, İstanbul, ts. IX, 395.

58) Dişil için özel hitap olması ve bu hitabı Kur'ân-ı Kerim'in ön plana çıkararak kullanması da Arapça'nın ve özellikle Kur'ân-ı Kerim'in, atalarımızın cins-i latif diye tavsif ve talifte buldukları bayanlara has ve onların lefâfetine muvafık olduğuna işaret etmektedir. Zira ehline malumdur ki Arapça'da dişil için kullanılan hitap tarzı, eril ve dişil birlikte mutlak yapılan hitaba nisbetle konuşurken ağız yapısını inceltmeyi gerektirecek ölçüde daha nazik ve daha zariftir.

etmek anlamında ‘tağlib metodu’ denmektedir.⁵⁹ Hz. Ebûbekir ve Ömer için (العمران) ‘el-Amrân’ -*İki Ömer*, Ezan ve ikamet için (الأذنان) ‘el-Ezânân’ -*İki ezan*, Ay ve güneş için (القمران) ‘el-Kamerân’ -*iki ay*, denildiği gibi.⁶⁰ Diğer bir tabirle bu kaide dâhilinde müzekker sığada gelmiş olan isim, zamir veya fiil gibi bütün kelime çeşitleri aslında müennes olan ve kadına ilişkin durumları da içine alır.⁶¹ Bu sebepten dolayı Kur’ân’da “*Ey iman edenler*” lafzı erkeklere ait olan “ellezine” ism-i mevsul (sıfat cümlecisi) ile kullanılmış, erkeklerle birlikte kadınları da kastetmiştir. Bu hususta İmam el-Hattâbî (ö. 319/388), ‘Hitap müzekker lafzıyla gelirse, (sadece kadınlarla ilgili bir sınırlamaya işaret eden yerler dışında) kadınları da içine alır’ der.⁶² İbn Hazm (ö. 384/456) da konuyla ilgili şunları der: ‘Erkek ve kadınlara birlikte hitap edildiği veya onlar hakkında bir haber nakledildiğinde, sadece müzekker hitap şekli ve üslûbu kullanılır. Arapça’da bu mevzuda hiçbir ihtilaf yoktur. Arapça’da bu konuda kadınları dışlayarak sırf erkeklere özel bir hitap tarzı söz konusu değildir.’⁶³ Bu durum Kur’ân’ın kadına özel bir değer verme şeklinde okunması gerekirken, bazıları bunu tersinden değerlendirip konuyu kadının dışlanması olarak yorumlamışlardır. İbnü’l-Kayyim (ö. 691/751) de: ‘Söz konusu ahkâm mutlak olduğunda, müennes eklenmeden müzekker kipi ile hitap edilir ve müennes de hitabın içinde kastedilmiş olur,’ der.⁶⁴ ez-Zebîdî (ö. 1205) de buna benzer bir ifade ile ‘Arapça’da müzekkerin müennes üzerine tağlib etmesi bilinen bir kaidedir’, der.⁶⁵ Burada kast olunan özellikle cinsiyet olmayıp insan unsuru olduğundan, diğer bir tabirle Arapça muhatabına cinsiyetinden önce varlığını esas alan bir obje olarak gördüğünden müzekker-müennes ayrımı yapmaksızın hitap etmedir. Dolayısıyla bu kaideye göre kadınlar da erkeklerle birlikte kabul edilir. Bu genel hitap içerisinde Cenabı Hakk’ın ‘*Ey iman edenler!*’ hitabının müzekker/eril olması, onun sadece erkeklere ait bir hitap olduğunu

59) Tağlib, meâni tabirlerindedir. İki şeyden birini, fesahat veya belâğat cihetinden diğerine tercih (galip addetmek) etmek; bazı sıfatlarda iki müteşakilin, müteşabihin veya mütecavirin vb. hükümünü diğerine vermek anlamlarına gelir. Bk. Tâhirü’l-Mevlevî, *Edebiyat Lüğati*, İstanbul 1994, s. 140; Matlûb Ahmed Mu’cemü’l-*Mustalahati’l-Belâğiyye ve Tetâvviruha*, Beyrut, 1996, s. 394; Ahmed b. İbrahim b. Hamd, *Tavdihu’l-Makâsîd ve Tashîhu’l-Kavâid*, (Thk. Züheyr Şâvûs) el-Mektebu’l-İslâmi, Beyrut, 1406, II, 146; Ebû Abdillâh Mustafa b. el-Advî, *Silsiletü’t-Tefsîr*, Durûsun Savtiyye (<http://www.islamweb.net>), II, 90. Muhammed Said İsbir - Bilal Cundi, *eş-Şamil, Mu’cem fi Ulûmi’l-Luğati’l-Arabiyye ve Mustalahatihâ*, Daru’l-avde, 2, bs. Beyrut 1985, s., 326; Hikmet Akdemir, *Belağat Terimleri Ansiklopedisi*, Nil yayınları, İzmir 1999, s. 320.

60) Bk. el-Kazvîni Muhammed b. Abdîrrahman, *el-Îdâh fî Ulûmi’l-Belâga*, (Thk. Muhammed b. Abdulmunim Hîfâci) Dâru’l-Cil, Beyrut, III. Bs., I, 208.

61) Bk. Sebt Halid b. Osman, *Kavâidu’t-Tefsîr Cem’an ve Dirâseten*, Dâru İbn Afvân, Riyadh, 1426, I, 301.

62) Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed el-Hattâbî, *Me’âlimü’s-Sünen. Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd* (neşr. Abdüsselam Abdüşşâfi Muhammed), I-IV, Beyrut 1991, I, 161.

63) Ebû Muhammed Ali İbn Hazm, *el-İhkâm fî Usûli’l-Ahkâm*, Dâru’l-Âfâki’l-Cedîde, Beyrut, 1980, III, 80.

64) İbnü’l-Kayyim el-Cevziyye, *Îlâmü’l-Müvakkîn*, (Thk. M. Muhyiddin Abdulhamid), Mısır, 1955, I, 92.

65) ez-Zebîdî Muhammed Ebû’-Fayd, *Tâcu’l-Arûs*, Daru’l-Hidaye, Lübnan, VIII, 146.

göster(e)mez. Dünyanın neredeyse birçok dilinde durum böyledir. Mesela Türkçe'de eril ve dişil için (o, sen, siz gibi) aynı kelime kullanılır. Oysa Arapça bu müşterek kullanımın yanında ayrıca kadınlar için özel bir kullanım sunar. Arapça'nın bu özelliği kullanıyor olması bizce kadına değer vermeme veya ayrıcalık değil kadına özel bir statü kazandırma şeklinde yorumlanmalıdır.

Kur'ân-ı Kerîm'de Müşterek Hitap: Arap dilinde olduğu gibi Kur'ân-ı Kerîm'de de daha çok müşterek hitap hâkimdir. Yüce Allah bir meseleyi anlatırken Arap diline uygun olarak diğer dillerde olduğu gibi sadece tek bir sığa kullanmakla yetinmiştir. Buna doğal cinsiyet de denilmiştir.⁶⁶ Örneğin: -O muttakiler için hidayettedir.⁶⁷ وبشر الصابرين -Sabredenleri müjdele.⁶⁸ ومبشرى للمؤمنين -Müminler için müjdedir.⁶⁹ 'Namazı وأقيموا الصلاة وآتوا الزكاة 'Allâh'a ve Resûlü'ne iman edin!⁷⁰ آمنوا بالله ورسوله 'Sizden kim Ramazana ulaşırsa onda oruç tutsun.'⁷¹ 'O evi hacetmesi, Allâh'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır'⁷² ادخلوا في السلم كافة 'Hep birden barışa girin'⁷³ ثم أفيضوا من حيث أفاض الناس 'Sonra, insanların sel gibi aktığı yerden siz de akın edin.'⁷⁴ 'Ey iman edenler, aranızdaki mallarınızı bâtil (haram yollar)la yemeyin.'⁷⁵ gibi ayetlerde yer alan

66) Doğal cinsiyet, içerisinde parçaların, gerçek dünya varlıklarının türüne işaret ettiği, işaretlerini belirlediği ve (المرء/الرجل/المرأة) erkek/kadın veya (الرجال/النساء) erkekler / kadınlar şeklinde" varlıkları adlandırdığı bir sistemdir. Bu sistem, gramatik gender (cinsiyet) ile varlık (işaret edilen varlık) arasında gerekli bir korelasyon (ilişki)'u tasvir eder. Bu da ya eril ya da dişil olmalıdır. (Çünkü Arapça, ne eril ne de dişil olmayan (cinsiyetsiz) bir form (sığa) içermez). Allah ve melaikhe sözcükleri, doğal bir cinsiyete sahip değildir. Cinsiyetsiz olma bir problem oluşturur. Cinsiyetsiz herhangi bir sığa olmadığı için, Tanrı, melekler ve hareketsiz nesnelerin büyük bir kısmı, doğal herhangi bir cinsiyete sahip değildirler. Öyleyse yapılması gereken nedir? Düşünülen çözüm, bunlara ister eril isterse dişil, gramatik olarak bir cinsiyet belirlemektir. Bk. Ahmed Halil Aziz, (*Gender Patterns in The Qur'an: A Sociolinguistic Approach*, The American Journal of Islamic Social Sciences, Vol. 12; Num. 3; (Fall,1995), 309-319) (Çev. İbrahim H. Karslı) *Kur'ân'da Cinsiyet Kalıpları: Sosyolinguistik Bir Yaklaşım*, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, IV, 195-204, 2004. Ayrıca Bk. el-Hayyat, Muhammed Heysem, *el-Meratu'l-Muslime ve Kadâyâ'l-Asr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2008, s. 26. Konuyla ilgili görüşler için Bk. el-Mu'tezili, Muhammed b. Ali et-Tîb, *el-Mu'temed fî Usûli'l-Fıkh*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1403, I, 233; Necmuddin, Süleyman b. Abdulkaviy, *Şerhu Muhtasarı'r-Ravda*, Müessesetu'r-Risale, Beyrut, 1987, II, 521.

67) Bakara 2.

68) Bakara 97.

69) Bakara 155.

70) Hadîd, 7.

71) Müzzemmil, 20.

72) Bakara, 185

73) Âli 'Imrân, 97.

74) Bakara, 208.

75) Bakara, 199.

76) Nisâ, 29.

hükümlerin sadece müzekkere yönelik olduğunu kimse iddia edemez.⁷⁷ Özellikle *-Ey insanlar! Hem sizi, hem de sizden önceki insanları yaratan Rabbinize ibadet ediniz. Böyle yapmakla her türlü zarardan korunmayı ümit edebilirsiniz.*⁷⁸ örneğinde olduğu gibi ahkâm konularında karşı-laştığımız hitaplar genellikle bu eril-dişil ortak hitap tarzı ile gelmiştir.

Bu itibarla Kur'ân-ı Kerim'deki, Allah (c.c) ile ilgili isim, zamir ve fiil cinsinden tüm kelime kalıpları, belirleyici cinsiyet kastı olmaksızın genel hitap, müzekker formda gelmektedir. Çünkü gramatikal zorunluluğun sonucu olan cinsiyet farkı ile varlıkların biyolojik türü arasında bir bağ bulunmaz. Aksi takdirde Cenab-ı Hakk'a bir cinsiyet isnat edilmiş olunur. Örneğin: *-De ki: O, Allah'tır, gerçek İlah'tır ve Birdir. Allah Samed'dir. Ne doğurdu, ne de doğuruldu. Ne de herhangi bir şey O'na denk oldu*⁷⁹, derken Allahu Teâlâ hakkında kullanılan III. tekil şahıs zamirlerinin kendisine bir cinsiyet izafe edilemeyeceğinden sadece erkek için olmayacağı açıktır. Emir kipinde (إهد) 'hidayet et'⁸⁰, geçmiş zaman kipinde (خلق) 'yarattı'⁸¹, (جعل) 'kıldı'⁸², ve (أنزل) 'indirdi'⁸³ ve olumsuz şimdiki zaman kipinde (لا يستحي) 'çekinmez, hor görmez'⁸⁴, (يضل) 'saptırır, yoldan çıkarır'⁸⁵ ve (يهدي) 'hidayete erdirir'⁸⁶ gibi örneklerde bu husus açıkça görülmektedir. Kısaca Allah lafzı ve Kur'an bağlamında onunla ilgili her şey, cinsiyet kastı olmaksızın gramer açısından genel eril olarak kabul edilir.⁸⁷

Yine bunun içindir ki Arapça'da bir topluluğa hitap edilirken müzekker form biçimi kullanılır. Kur'ân-ı Kerim de muhatabına özel bir referans olmadığı zaman gramatik biçimine bakmaksızın genel hitap müzekker kipini kullanır. Dilin bu hususiyetini bilmeyen birisi peşin fikirle Kur'an'ın kadını muhatap almadığı iddiasında bulunabilir. Oysa Kur'an kadın ve erkeği birlikte ilgilendiren durumlarda hitap ortak kullanımı olan müzekker sigayı kullanmaktadır. Ancak aşağıdaki örneklerde de görüleceği üzere erkek ve kadını ayrı ayrı ilgilendiren özel konularda da, erkek ve kadın cins isimlerini ayrı ayrı kullanarak bu özelliğe vurgu yapar.⁸⁸

77) Bk. İbn Hazm, *age.*, III, 82.

78) Bakara, 21.

79) İhlas, 1-4.

80) Fatiha, 6.

81) Bakara, 21.

82) Bakara, 22.

83) Bakara, 22.

84) Bakara, 26.

85) Bakara, 26.

86) Bakara, 26.

87) Nu'mani A. R., *Kâmusu'l-Kur'ân*, Beyrut, 1983, s. 349-350; Aynı durum cinsiyeti olmayan melekler için de söz konusudur. Geniş bilgi için Bk. Ahmed Halil Aziz, *agm.* 197.

88) Bk. Fâdıl b. Sâlih b. Mehdi, es-Sâmerrâî, *Lemesâtun Beyâniyyetun*, el-Mektebetu's-Şâmile, I, 668.

يا أيها الذين آمنوا لا يسخر قوم من قوم عسى أن يكونوا خيرا منهم ولا نساء من نساء عسى
 أن يكن خيرا منهن
*belki de onlar daha hayırlı kimseler olabilir; kadınlar da başka kadınlarla alay etme-
 sin, onlar da daha hayırlı olabilirler.*⁸⁹ *قل للمؤمنين يغضوا من أبصارهم ويحفظوا فروجهم... وقال
 للمؤمنات يغضضن من أبصارهن ويحفظن فروجهن....
 kısımlarını ve edep yerlerini açmaktan ve zinadan korumalarını söyle! Mü-
 min kadınlara da bakışlarını kısımlarını ve edep yerlerini açmaktan ve günahtan
 korumalarını söyle..*⁹⁰ *عسى ربه إن طلقكن أن يبدله أزواجا خيرا منكن مسلمات مؤمنات
 Eğer o sizi boşayacak olursa Rabbi ona, sizden
 daha hayırlı, Allah'a teslimiyet gösteren, mümin, gönülden itaat eden, tövbe eden, iba-
 dete düşkün, oruca düşkün dul veya bâkireler olarak başka eşler nasib edebilir.*⁹¹

Ayrıca Türkçe'de 'adam' manasına gelen (الرجل) lafzı aşağıdaki örneklerde belirttiğimiz
 gibi kadınları da kapsamakta hem erkek hem de kadın birlikte 'insan' anlamında kullanıl-
 maktadır. Sadece erkeklerin kastedildiğine dair, aynı ifadede 'adamlar' lafzının yanında
 'kadınlar' lafzının da kullanılması gibi bir ipucu bulunmadıkça sadece erkek kastedilmez;
 her iki cinsi de kapsar. Örneğin *ما جعل الله لرجل من قلبين في جوفه* 'Allah, bir adamın içinde
 iki kalp yaratmamıştır'⁹², *من المؤمنين رجال صدقوا ما عاهدوا الله عليه*, 'Mü'minler içinde
 Allah'a verdikleri sözde duran nice erler var.'⁹³, *فيه رجال يحبون أن يتطهروا والله يحب المطهرين*,
 'Onda temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da çok temizlenenleri sever.'⁹⁴,
رجال لا تلهيهم تجارة ولا بيع عن ذكر الله '(Öyle) Adamlar ki, ticaret de alış-veriş de onları
 Allâh'ı zikretmekten... alıkoymaz.'⁹⁵

Sonuç

Kur'ân, Hz. Peygamber (s.a.s)'e vahiy yoluyla indirilmiş, mushaflarda yazılmış, teva-
 türle nakledilip tilavetiyle teabbüd olunan mu'ciz kelâmdır. Sadece kalbe ilkâ edilen bir an-
 lam değil, aynı zamanda dilsel bir metindir. Allah'ın kelâmı kendisinin sıfatı olduğundan,
 kendi başına kâim olup, yaratılmış değildir, başı ve sonu yoktur, sınırlanamaz ve bitmez.
 Kur'ân cevher itibariyle Allah'ın kendi kelâmı olması hasebiyle yaratılmış olamaz. Fakat
 ıstılah olarak, 'Hz. Osman zamanında, üzerinde ittifak edilen şekliyle, ayetleri ve sûreleri
 tertip edilmiş tarzda Kur'ân metnini ihtiva eden evrak' manasına kullanılan mushaf ise,

89) Hucurat, 11.

90) Nûr, 30-31.

91) Tahrîm, 5.

92) Ahzâb, 4.

93) Ahzâb, 23.

94) Tevbe, 108.

95) Nûr, 37.

yaratılmıştır. Kur`ân, vahiy olma özelliği ile birlikte beşer tarafından anlaşılabilir bir formata getirilerek, Allah ile kul arasında irtibatı sağlayabilecek ifade gücüne sahip bir dil olan Arapça indirilmiştir.

Kur`an, “kitabi” (yazımsal) bir metin değil, “hitabi” (sözel) bir metindir. Bununla birlikte ortaya koymuş olduğu i`câzı ile bir benzerini meydana getirmeye davet etmesi anlamında Araplara adeta tehdîde bulunmuş yani meydan okumuştur. Ancak yüksek bir edebî zevke ve seviyeye sahip olan Araplar bu çağrıya cevap verememişler, Kur`ân`ın belâgatı karşısında eğilme zorunluluğu hissetmişlerdir. Kur`an`ın benzerinin getirilememesi onun, Allah`ın kelamı olduğunun ayrı bir delilidir.

Çalışmamızda Kur`ân metninin dil özellikleri ele alınmış olup, bu çerçevede öne çıkan başlıklardan bazıları şunlardır:

Kur`ân dili Arapça`dır. Sade ve anlaşılır olup genel olarak konuşma dilini esas alır. Nazil olduğu zaman diliminin soysa kültürel özelliklerini taşır. Mevcud edebî eserlerden farklı olarak ne nesir ne de nazma benzemeyen bir yapıya sahiptir.

KAYNAKÇA

- Abbâs F. H., (1991). *İ`câzu`l-Kur`âni`l-Kerîm*, Amman: Dâru`l-Furkan.
- Abdurrahman H. M., (1416), *el-Belâgatü`l-Arabiyye*, Beyrut: Dâru`l-kalem.
- Ahmed. H. A, (1995). *Gender Patterns in The Qur`an: A Sociolinguistic Approach*, The American Journal of Islamic Social Sciences, Vol. 12; Num. 3; 309-319.
- Ahmed, İ. H. (1406). *Tavdîhu`l-makâsîd ve tashîhu`l-kavâid*, (Thk. Züheyr Şâvûş), Beyrut: el-Mektebu`l-İslâmi.
- Akkâvî İ. F., (1992). *el-Mu`cemu`l-mufasssal fî ulûmi`l-belâga*, Beyrut.
- Bâzmûl, M. S., (1996) *el-Kırâât ve eseruhâ fî`t-tefsîr ve`l-ahkâm*, Riyadh: Dâru`l-Hicre.
- Bedevî, T., (1988). *Mu`cemü`l-belâğati`l-Arabiyye*, (III. Baskı) Cidde.
- Beheştî, M. H., (1989) *Kur`ân`ı Anlama Metotu*, Ankara.
- Bilmen, Ö. N., (bt.). *Hukuki İslâmiyye ve İstilahâtı Fikhiyye Kamusu*, İstanbul: Bilmen Yayınları.
- Buhari M. İ., (1987). *el-Câmiu`s-sahîh*, Kahire: Dâru`ş-şa`b.
- Candan, A. (2004). *Kuran okunurken zihne takılan ayetler*, İstanbul: Elest Yayınları.
- Curcânî A. (1995). *Delâilu`l-i`câz*, Beyrut: Dâru`l-Kütübi`l-Arabi.
- Cürcânî, S. M., (1938). *et-Ta`rîfât*, Mısır,
- Çağıl, N. (2005). *Kur`ân`ın Belâgat ve Fonetik Yapısı*, Ankara: İlahiyât Yay.
- Dorman, H. G. (1948). *Towards Understanding Islam*, New York,
- Durmuş. İ. (2000). Arap dili ve belâgat ilminde iki ifade biçimi: itnâb ve îcâz (ı) (Kur`ân metninin anlaşılmasındaki rolü üzerine bir deneme), *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1. Sayı.

- Ebû Abdillâh M. (bt.). *Silsiletu't-tefsîr*, Durûsun Savtiyye (<http://www.islamweb.net>)
- Ebû Muhammed A. H. (1980). *el-İhkâm fî Usûli'l-ahkâm*, Beyrut: Dâru'l-Âfâkı'l-Cedîde.
- Eren, C., Erbaş, M. (2013). *Kur'ân ilimleri ve tefsir istilahları*, İzmir: Ebru Yayınları.
- Eren, C., Uzunoglu, V. (2006). *Arap Edebiyatında edebî sanatlar belâgat*, İstanbul: Sütûn Yayınları.
- Eren, Ş. (1988). *Kur'ân'ı anlamada farklı yaklaşımlar*, İstanbul.
- Ergin, M. (1962). *Türk dil bilgisi*, İstanbul.
- Fîruzâbâdî M. (1987). *el-Kâmusu'l-muhît*, Beyrut.
- Gökkır, N. (2009). *Tefsir usulünde “ lafız-mana” ilişkisinin tespiti ve bağlam bilgisinin önemi*, Ankara: Kur'an ve Tefsir Akademisi.
- Hâdi, A. M. (1986). *el-Hurûfu'l-Âmile fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut.
- Hamidullah, M. (2000). *Aziz Kur'an*, (çev: Abdülaziz Hatip, Mahmut Kanık), İstanbul: Beyan Yay.
- Hamilton G. A. R., (1953). *Mohammedanism*, London.
- Hattâbî, M. (1991). *Me'âlimü's-Sünen, Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd* (neşr. Abdüsselam Abdüşşâfi Muhammed), Beyrut.
- Hayyat, M. H. (2008). *el-Meratu'l-Muslime ve Kadâyâ'l-Asr*, Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Hikmet, A. (1999). *Belağat Terimleri Ansiklopedisi*, İzmir: Nil yayınları.
- İsfahânî, R., (1974). *Mukaddime Câmi'i't-Tefâsîr*, Kuveyt: Dâru'd-Da've.
- İbn Cinnî O., (1952). *el-Hasâis*, Mısır.
- İbn Haldûn, (1988). *Mukaddime*, Beyrut.
- İbn Hişâm, A., (bt.), *Şerhu şuzûzi'z-zeheb fî marifeti kelami'l-Arab*, Suriye: eş-Şeriketu'l-Muttahide li't-Tevzî'.
- İbn Manzur C., (1990). *Lisanu'l-Arab*, Beyrut.
- İbnu'l-Kayyim C., (1955). *İ'lâmü'l-müvakkîn*, (Thk. Muhyiddin A.), Mısır.
- İbnu'l-Cezerî, M. (1980). *Müncidü'l-mukriîn ve mürsidü't-tâlibîn*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Kara, N. (1995). *Kur'ân sünnet bütünlüğü*, Erzurum.
- Kazvîni M. A., *el-İdâh fî ulûmi'l-belâga*, (Thk. Hifâci, M.) III. Bsk. Beyrut: Dâru'l-Cîl.
- Kurtubî, M., (1964). *el-câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 10 c. (20 cüz), 2. bs., Kahire: Daru'l-Kütübi'l-Mısriyye.
- Kuşçu A., (2002). *Risâle fî'l-istiâre*, (thk. Yıldız Musa, bir dilci olarak ali kuşçu ve risâle fî'l-istiâre'si,) Ankara.
- Kutub S., (1992). *et-Tasvîru'l-fennî fi'l-Kur'ân*, Kahire.
- Matlûb M. A., (1996). *Mu'cemu'l-Mustalahati'l-Belâğîyye ve Tetâvviruha*, Beyrut.
- Merâgî A. (b.t), *Ulûmu'l-Belâga, el-beyân, el-meânî, el-bedî'*, Beyrut: Dâru'l-Kalem.
- Meydânî, A. H., (1996). *el-Belâğatu'l-'Arabiyye usûsiha ve ulûmuha ve fûnûniha*, I-II, 1. Baskı, Dimaşk.

- Mu'tezili, M. (1403) *el-Mu'temed fi usûli'l-fikh*, Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye.
- Muhammed b. A. Ö., (b.t) *el-Îdâh fi Ulûmi'l-Belâga*, (Thk. Muhammed Abdulmunim Hafâcî), III. Bsk. Beyrut: Dâru'l-Cîl,
- Muhammed S. İ., (1985). *eş-Şamil, mu'cem fi ulûmi'l-luğati'l-Arabiyye ve mustalahatihâ*, Beyrut: Daru'l-avde.
- Müsâid M. A., (2006). *Eseru't-tatavvuri'l-fikri fi't-tefsîr fi'l-asri'l-abbasî*, (Çev. Çelik Muhammed, gelişme döneminde tefsîr, İzmir: Yeni Akademi Yayınları.
- Necmuddin, S. A. (1987). *Şerhu muhtasari'r-ravda*, Beyrut: Müessesetu'r-Risale.
- Nesefî A. M. (bt.). *Tefsîru'n-nesefî*, Beyrut.
- Nevfel, A. (1988). *el-Î'câzu adedu'l-Kur'ân-ı Kerîm*, Kahire.
- Nu'mani A. R., (1983). *Kâmusu'l-Kur'ân*, Beyrut.
- Nursi S. (1995). *İşârâtu'l-icâz*, İstanbul.
- Râfî M. S. (2004). *Î'câzu'l-Kur'ân*, Beyrut: Müessesetu'l-kutubi's-sekâfiyye.
- Rummânî, (1968). *en-Nuketu fi i'câzi'l-Kur'ân*, (*Selâsü Resâil fi'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye ve'n-Nakdi'l-Edebî*), li'Rummânî ve'l-Hattâbî ve Abdi'l-Kâhiri'l-Cürcânî, Mısır.
- Sâbûnî M. A., (1981). *Safvetu't-tefâsîr*, Beyrût.
- Saraç M. Y. (2000). İstanbul: Türkiye diyanet vakfı İslam ansiklopedisi,
- Sebt H. O. (1426). *Kavâidu't-tefsîr cem'an ve dirâseten*, Riyadh: Dâru İbn Afvân.
- Sekkâkî E.B M, (1983). *Miftâhü'l-ulûm*, Beyrut.
- Suyûtî C. (1951). *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, Daru's-şuruk, Kahire.
- Şahin, G. (2005). *Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanmasında çokanlamlılık sorunu*, İstanbul.
- Şeybâni, M. H. (1421). *Musned Ahmed*, Beyrut: Müessesetu'r-risâle.
- Tabâne B, (1988). *Mu'cemü'l-belâğati'l-Arabiyye*, III. Baskı, Cidde.
- Tâhiru'l-Mevlevî, (1994). *Edebiyat lügati*, İstanbul.
- Temiz, B. (1998). *Kur'ân-ı Kerîm terbiyesinde mükâfât-ceza metodu (tebşîr ve inzâr kavramları)*, İzmir.
- Uzunoglu, V. (2011). *Arapça, fiil cümlesi*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları.
- Yazır, E. H. (bt.). *Hak Dini Kur'ân Dili*, İstanbul.
- Yıldırım, S. (1996). Hz. Peygamberin Kur'ân Tefsîri, *Yeni Ümit Dini İlimler ve Kültür Dergisi*, 34 (9).
- Yıldız, M. (2007). *Son mesaj- Kur'an-ı Kerim'in Türkçe meali*, İstanbul: İşrak Yayınları. <http://tefhimat.blogspot.com.tr/>
- Yücel, A. (1996). *Hadis istulahlarının doğuşu ve gelişimi*, İstanbul.
- Zebîdî M. (bt.). *Tâcu'l-arûs*, Lübnan: Daru'l-Hidaye.